

XVI. Yüzyılda Hanedan Kurucu Bir Osmanlı Sancakbeyi:
CANBULAD BEY

Şenol ÇELİK*

ÖZET

2 Aralık 1548'de Kilis sancakbeyliğine ocaklık yoluyla tayin edilen ve 26 yıl bu görevde kalan Canbulad Bey, bir yandan bölge güvenliği, teftişler, eşkerya takibi ve hazine nakli gibi görevler üstlenirken, öte yandan Cezayir (Ulyanoğlu) ile Kıbrıs seferlerine katılmış ve özellikle Mağusa kalesinin fethinde büyük yararlılık göstermiştir. Kilis'teki birçok vakıf eserinin banisi olan Canbulad Beyin 1574 Ekiminde emekliye ayrılmasıyla, yerine, tespit edebildiğimiz 10 oğlundan birisi olan Cafer Bey tayin edilmiştir. Canbulad Beyin tayini, ölümü, çocuklarının sayısı, kendisinden sonra yerine kimin geçtiği gibi konularda bugüne kadar bilinenlerin azlığı ve yanlışlığı bu çalışma ile ortaya konulurken aynı zamanda tamamlayıcı bilgiler de verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Canbulad, Canbuladoğulları, Kilis, Cezayir (Ulyanoğlu) seferi, Kıbrıs seferi.

1548 yılı sonlarında Kilis (ve A'zâz)¹ sancakbeyi olan Canbulad² Bey, katıldığı Cezayir (Ulyanoğlu) ve Kıbrıs seferlerindeki üstün hizmetleri, Kilis ile çevresinde asayişli sağlamadaki başarısı ve en önemlisi kendi adıyla anılan bir hanedanı teşekkül ettirmesi sebebiyle dikkatleri üzerine

* Yard. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Sancağın adı, arşiv belgelerinde “Kilis”, “A'zâz”, “A'zâz ve Kilis” olarak kaydedilmiş [Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defteri (MD)*, numara (nr.) 3, sayfa (s.) 133, hüküm (hkm.) 377, 29 Zilhicce 966/2 Ekim 1559; BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, nr. 391, s. 312; *Timar ve Zeamet Tevcih Defteri (Timar Ruznamçe Defteri)*, nr. 34, s. 355, 20 Zilhicce 979/4 Mayıs 1572] olup bundan sonra sadece “Kilis” şekli kullanılacaktır.

² Arşiv kayıtlarında yer aldığı şekliyle “Canbulad/Canpulad” adı, “ruh” anlamına gelen Farsça “can” ile “çelik” anlamına gelen “polad” sözcüklerin birleşmesinden oluşmuştur. Günümüz Türkçesinde “polad” ya da “pulad” diye yaşanan kelime Farsça “pülâd”dan gelmez. Pehlevî dilinde “pülâft”, Arapça'da “fûlâd” biçimindedir. Kelimenin muarreb biçimi ise “fûlâd” şeklindedir (H. Kâzım Kadri, *Türk Lügati*, İstanbul 1928; Muhammed Muin, *Ferheng-i Farisî*, Tahran 1378; *Türkçe Sözcük*, Ankara 1996; *Örnekleriyle Türkçe Sözcük*, Ankara 1998).

çeker. Özellikle bugün Mağusa kalesinde kendi adını taşıyan türbe ve müzenin bulunması³ ve bu şahsa atfedilen kesikbaş efsanesi⁴ Canbulad Beyi ön plana çıkarmıştır. Bunun yanında, çocuklarından Hüseyin Beyin Van'da idamı ve torunu Ali Beyin isyanından dolayı Canbulad/Canbuladzade ismi de Osmanlı tarihlerinde sıkça geçer⁵. Bu çalışmamızda Canbulad Beyin menşei, görevleri, özellikle Kıbrıs seferindeki hizmetleri, emekliliğe ayrılışı, çocukları ve kendisinden sonra ailenin durumuyla ilgili olarak bilgi verilecektir. Böylece yarı göçebe bir hayat biçiminin ağır bastığı ve feodal eğilimlerin var olduğu Kuzey Suriye bölgesindeki bir sancağı ocaklık olarak tasarruf eden yerel bir beyin, merkezî yönetim ile olan ilişkileri ve sancağının da dışına taşan hizmetleriyle ilgili çeyrek asırlık bir kesit sunulmuş olacaktır.

Canbulad Beyin ortaya çıkışından önce Canbulad ailesi hakkında az bilgiye sahibiz. Aileye adını veren ve İbn Arab/İbn Arabî künyesi ile de anılan⁶ Canbulad Beyin soyunun Eyyübîler ile Bağdat'taki Abbasî halifelerine bağlandığını aktaranlar, kaynakların yetersizliği sebebiyle bu konuda kesin hükümden kaçınırlar⁷. XVI. yüzyıl müelliflerinden Gelibolulu Mustafa Âlî, Canbulad Beyin, katledilmiş olan asi Ekrad ümerasından Kasım Beyin oğlu olduğunu yazar⁸. Gerek Peçuyly İbrahim gerekse Mustafa Selanikî ve Mehmed Süreyya, *Künhü'l-ahbâr*'daki bu bilgileri tekrarlarlar⁹.

³ Türbe ve müze hakkında bkz. ilerde s. 24-26.

⁴ Kıbrıslı araştırmacı-yazar Mustafa Gökçeoğlu'nun (notlarından yararlanmamı sağladığı için kendisine teşekkürü bir borç bilirim) Gönyeli'de derlediği bu efsaneye göre: "Aylarca süren kuşatmaya rağmen fethedilemeyen Mağusa kalesinin tek giriş kapısına Venedikliler büyük bir çark koymuşlar. Atını bu çarkın üzerine süren Canbulad Bey, çarkı kırmış ancak kafası kopmuş. Yere düşen kafasını koltuğunun altına almış ve diğer elindeki kılıçla savaşmaya devam etmiş. Bu olayı gören kale komutanının kızı, gördüklerini babasına anlatmış ve 'bu insanların ölüleri bile savaşıyor, en iyisi teslim olalım' demiş. Kale komutanı da kaleye beyaz bayrak çekip teslim olmuş."

⁵ Canbuladoğulları hakkında genel bilgi için bkz. P. Rondot, "Djanbulat", *ET*, II, 433-444; Mücteba İlgürel, "Canbulatoğulları", *DİA*, VII, 144-145.

⁶ M. C. Şahabeddin Tekindağ, "Canbulat", *İA*, II, 22; P. Rondot, *Aynı mad.*, s. 443.

⁷ William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, İstanbul 2000, s. 66-68; Ş. Tekindağ, *Aynı mad.*, s. 22; İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, III, 245.

⁸ "Canbulad Bik, usât-ı ümerâ-yı Ekrâddan Kasım Bik nâm kimesnenin oğludur. Babası katlohnup kendüsi âlem-i tufûliyyetde bulmup..." (*Künhü'l-ahbâr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi kısmı, nr. 2162, vrk. 385b).

⁹ Peçuyly İbrahim, *Tarih*, İstanbul 1281, I, 48; Selânîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânîkî*, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, II, 688; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1311, II, 67.

İ. Hami Danişmend ile Şehabeddin Tekindağ gibi tarihçiler ise Canbuladların Kilis ve Halep taraflarına yerleşmiş büyük bir Türk veya Kürt-Dürzî ailesi olduğunu belirtmekle¹⁰ yetinmişlerdir.

Kilis ve çevresine ait tarihlerde Canbulad Beyin menşei hakkında verilen bilgiler yeteri kadar güvenilir olmadığı gibi eksiktir ve birbiriyle çelişir. XIX. yüzyılda yaşamış Suriyeli tarihçi Yusuf Şedyak-zade Şeyh Tannus, eserinde Canbulad Bey ile ilgili bir şecere verir. Ancak bu şecerede Canbulad Beyden öncesi yer almazken, ayrıntılı olarak aktarılan Canbulad Bey sonrası ise torunu Ali Beye dayandırılır. Şeyh Tannus, şecerenin son kısmında, zikrettiği bu kişilerin Canbulad Bey neslinden geldiğini ve Canbulad Beyin Musul'a yakın İmadiye şehrinden Ekrad asıllı biri olduğunu belirtir¹¹. XVII. yüzyıl biyografi yazarı el-Muhıbbî ise Canbulad ailesini, fazla bilgi vermeksizin Canbulad Beyin babası Kasım Bey ile başlatır. Müellif, özellikle Canbulad Beyin torunu Ali Bey hakkında bilgi verirken, Canbulad Beyden bahseder ve kendisinin Kusayrli Kasım Beyin oğlu olup “*ibn-i Arbo*” olarak tanındığını, Ma'arra ile Kilis (ve A'zaz) sancakbeyliği görevlerinde bulunup bölgede iyi bir üne sahip olduğunu bildirir¹². Canbulad Beyden önce aile hakkında en ayrıntılı bilgiyi ise Bitlisli Şeref Han (ö. 1603) aktarır. Ancak, *Tarih-i Şerefnâme* adlı eserini 1596 yılı olayları ile sona erdiren Şeref Han da verdiği bu bilgilerin kaynağını aile üyelerine dayandırır ve “*kendi iddialarına göre*” ya da “*dediklerine göre*” türünden ifadeler kullanarak Canbulad Beyin menşei hakkında verdiği bilgilerde tereddütlerin oluşmasına yol açar¹³.

Şeref Hanın aile üyelerinden aktardığına göre Canbulad Bey, Abbasî soyundan gelmekte olup ailenin bilinen ilk büyüğü Mentеше'dir. Mentеше Bey, Eyyubî sultanlarının hizmetine girmiş olup kendisine önce Antakya yakınlarındaki Kusayr nahiyesi sonra da Şam ve Halep taraflarının yönetimi verildi. Mentеше'nin yerine oğlu Arap, ondan sonra yerine oğlu Cemal

¹⁰ İ. Hami Danişmend, *Aynı eser*, s. 245; Ş. Tekindağ, *Aynı mad.*, s. 22. İ. Hakkı Konyalı ise Canbuladoğullarının Dürzî olmadıklarını, sadece bunlarla dost olup mukataalarının çoğunluğunun Dürzîlerin oturdukları yerlerde bulunduğunu iddia eder (*Abideleri ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi*, İstanbul 1968, s. 442).

¹¹ *Kıtab-ı ahbârü'l-â'yân fî Cebel-i Lübnan*, Beyrut 1859, s. 122-123.

¹² *Hülasâtü'l-âsâr*, Kahire 1869, III, 135.

¹³ Nitekim aile üyelerinin soylarını Abbasîlere kadar çıkarmaları, o devirde Abbasî hanedanının şöhret ve nüfuzundan yararlanmayı düşünen birçok aile tarafından da ortaya atılmış yaygın bir iddiadır. Benzer bir örnek için bkz. M. Ali Ünal, “XVI. yüzyılda Mazgird, Pertek ve Sağman sancakbeyileri-Pir Hüseyin Bey Oğulları”, *OTAM Dergisi*, Sayı 2 (Ankara 1991), s. 241.

ve onun da ölümüyle yerine oğlu ve Canbulad Beyin dedesi Ahmed geçti. Ahmed Beyin zamanında Eyyubiler yıkılıp bölgeye Memlükler hâkim oldu. Ahmed Beyin iki oğlundan birisi Habib, diğeri de Canbulad Beyin babası Kasım idi. Ahmed Beyden sonra Habib Bey, daha sonra da Kasım Bey, ailenin ve yönetimin başına geçti. Kasım Beyin bölgedeki en güçlü rakibi İzzeddin Bey olup Memlükler tarafından desteklenmekteydi. Yavuz Sultan Selim'in Memlük sultanlığına karşı kazandığı zafer sonrasında Kasım Bey, Sultan Selim'e sığındığında, Canbulad Bey bu sırada henüz 18 yaşındaydı. Ancak bir süre sonra Kasım Bey, bölgedeki güç mücadelesinin bir sonucu olarak İzzeddin Beyin telkinleri ile katledildi¹⁴.

Osmanlı kaynaklarında¹⁵, Canbulad Beyin çocukluğunda bir müddet Osmanlı sarayında bulunduğu ve saraydan sonra Kilis sancakbeyliğine ocaklık yoluyla tayin olunduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Ancak bu kaynaklardaki Canbulad Beyin saraydan çıktıktan sonra ilk tayin yerinin Kilis sancakbeyliği olduğuna dair kayıtları ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü kendisi, Kilis sancağına tayin olunduğunda Ma'arra sancakbeyliği görevini sürdürmekteydi. Arşiv kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarı ile Ma'arra sancağından önce Kilis'te bulunmayan Canbulad Beyin, Kilis'teki bu ilk görevi olup 1 Zilkade 955/2 Aralık 1548'de Ma'arra sancakbeyliğinden Kilis sancağına 236.500 akçalık hasları ile tayin olunmuştur¹⁶. Canbulad Beyden önce, 9 Şubat 1547'den 2 Aralık 1548 tarihine kadar Kilis sancağında Dahuk Beyi Budak Bey görev yapmıştır. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde ise aynı zamanda kendi adı ile anılan bir aşirete ve önemli bir nüfusa sahip olan İzzeddin Bey, Kilis sancakbeyliğinde bulunmuştur¹⁷.

Canbulad Beyin, Kilis sancakbeyliğine 1548 yılındaki bu tayininden itibaren Kıbrıs seferi sonrasında emekli olup yerine oğlu Cafer Beyin geç-

¹⁴ Şeref Han-ı Bitlisi, *Tarih-i Şerefnâme*, Çev. E. Emin Bozarlan, İstanbul 1971, s. 248-252. Ayrıca bkz. İ. H. Konyalı, *Aynı eser*, s. 425-432.

¹⁵ *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 385b; Peçuylu İbrahim, I, 48; Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi Esfârî'l-bihâr*, Haz. O. Şaik Gökyay, İstanbul 1973, s. 123; *Şerefnâme*, s. 251-252. Ayrıca bkz. *Sicill-i Osmanî*, II, 67. Şeref Han, diğerlerinden farklı olarak Canbulad Beyin saraya Kanunî zamanında değil II. Selim döneminde alındığını belirtir (*Şerefnâme*, s. 251).

¹⁶ BOA, *Maliyeden Müdevver Defter (MAD)*, nr. 563, s. 125; M. Feridun Emecen-İlhan Şahin, "Osmanlı taşra teşkilatının kaynaklarından 957-958 (1550-1551) tarihli sancak tevcih defteri I", *Belgeler*, sayı 23 (Ankara 1999), s. 75.

¹⁷ BOA, *MAD*, nr. 563, s. 125; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), nr. D. 10057, varak (vrk.) 6a.

tiği¹⁸ 10 Receb 982/26 Ekim 1574'e kadar, kesintisiz 26 yıl aynı görevde kaldığı anlaşılmaktadır¹⁹. Has gelirleri ile bu gelirlerin ayrıntılarını tespit edebilme imkânı veren timar ve zeamet tevcih defterleri başta olmak üzere mühimme defterlerindeki pek çok kayıt ve çeşitli görevler dolayısıyla yazılan bir çok arşiv belgesi, 26 yıl boyunca Canbulad Beyin görevde kaldığını doğrulamaktadır²⁰.

Bilindiği gibi fetih sırasında hizmet ve itaatleri dolayısıyla eski sahiplerine tevcih edilen “*ocaklık*” ya da “*yurtluk ve ocaklık*” sancaklarını tasarruf eden sancakbeyleri, ölünceye kadar beylik etmekte, sonra kendi oğullarından veya kardeşlerinden biri, yerine tayin edilmekteydi. Söz konusu sancakbeyleri, ihanetleri veya itaatsizlikleri olmadıkça, ellerindeki beratlarla göre azledilmeyi veya başka bir göreve tayin edilmeyi kabul etmezlerdi²¹. Bu sistemde devletin amacı, mahallî beyleri devletin resmî

¹⁸ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 203, 25 Şevvâl 982/7 Şubat 1575.

¹⁹ Mustafa Âli, Canbulad Beyin 30 yıl kadar Kilis'te sancakbeyi olarak görev yaptığını belirtir (*Künhü'l-ahbâr*, vrk. 383b) ki, gerçeğe yakındır.

²⁰ Örneğin 15 Muharrem 959/12 Ocak 1552 tarihli Kilis sancakbeyi ve kadısına hitaben teftiş emri dolayısıyla yazılan hükümde (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), Koşullar kısmı, MD, nr. 888, vrk. 5a), açık bir şekilde Canbulad Beyin bu tarihten önce de Kilis sancakbeyliği görevinde bulunduğu belirtilir. Yine 14 Ramazan 959/3 Eylül 1552 tarihli Canbulad Beye hitaben, Arap vilayetinin zabtı için yazılan hükümde (*Aynı defter*, vrk. 425a) de Canbulad Bey, Kilis sancakbeyi olarak gösterilir. Bunun yanında tezkeresi 25 Şevvâl 974/5 Mayıs 1567 tarihli bir ruznamçe kaydından (BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 22, s. 307-310.), 386.867 akçalık haslarıyla Canbulad Beyin Kilis sancakbeyi olduğu, timar ruznamçe defterinde dökümü verilen gelirleri 15 Rebiülâhîr 967/14 Ocak 1560 tarihinden itibaren tasarruf edip hasları için teccid-i berat rica ettiği ve kendisine tezkere verildiği anlaşılmaktadır. Cezayir (1565-1568) ve Kıbrıs (1570-1571) seferlerine Kilis sancakbeyi olarak katılan Canbulad Beyin belirtilen tarihler arasında görevde olduğu ile ilgili ayrıca bkz. BOA, MD, nr. 2, s. 144, hkm. 1398, 7 Zilkade 963/12 Eylül 1556; BOA, MD, nr. 4, s. 20, hkm. 179, 6 Cemâziyelevvel 967/3 Şubat 1560; BOA, MD, nr. 5, s. 402, hkm. 1064, 4 Şaban 973/24 Şubat 1566; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 34, s. 355-359, 5 Zilhicce 979/19 Nisan 1572; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 38, s. 279, 20 Ramazan 980/24 Ocak 1573; BOA, KK, *Ahkâm Defteri*, nr. 67, s. 1277, 3 Zilhicce 980/6 Nisan 1573; BOA, MD, nr. 24, s. 222, hkm. 588, 20 Muharrem 982/12 Mayıs 1574.

²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Kanun-ı Osmanî mefhûm-ı defter-i hâkânî”, *Bellekten*, XV/59 (Ankara 1951), s. 388-390; Bayram Kodaman, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu*, Ankara 1986; Nejat Göyünc, “Yurtluk-ocaklık deyimleri hakkında”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 269-274; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, Haz. Midhat Sertoğlu, İstanbul 1992, s.15, 33, 57-58; Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı*, Elazığ 1997, 11-12, 27; M. Ali Ünal, *XVI. yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, s. 22-26.

görevlisi yaparak onların bölgesel nüfuzlarından yararlanmak ve merkezi otoriteyi, kontrolü güç bölgelerde kurmak²².

Canbulad Beyin sancakbeyi olarak tayin edildiği Halep'in kuzey batısında yer alan ve birbirine çok yakın bulunan Kilis ve A'zaz kasabaları, Ma'arra şehri ile birlikte Osmanlı coğrafyasının güney kanadındaki güvenlik sisteminin önemli stratejik noktalarındandı. Aynı zamanda bu iki kasaba, XVI. yüzyılda Halep'ten gelip Ayıntab ve Urfa üzerinden İran'a ulaşan ipek ticareti bakımından da önemli bir ana yol üzerindediydi. Osmanlı yönetimi, doğu-batı ekseninde Akdeniz'den gelip Payas vasıtasıyla doğuda sürdürülen seferler için Kilis üzerinden mühimmat naklediyordu²³.

1527 yılına kadar Halep sancağına bağlı bir kaza olan Kilis (ve A'zaz), bu tarihte Halep'ten ayrılarak Şam vilayetine tâbi Kilis, A'zâz ve Com nahiyelerinden oluşan bir sancak olarak teşkilâtlandırıldı. Kilis'in müstakil bir sancak hâline getirilmesinde iktisadî zorunlulukların ön plânda olduğu görülür. Çoğunlukla İzzettin Beye tabi olan bu bölgedeki konar-göçer gruplar sahip oldukları çok sayıdaki hayvanlarıyla büyük bir gelir kaynağını teşkil etmekteydi²⁴ ve sancak köylerinin vergi gelirleri de küçümsenemeyecek miktarlara ulaşmıştı²⁵. Kilis ve çevresinde güvenliğin sağlanması, bir anlamda devletin bölgeden malî ağırlıklı beklentilerine ulaşmak için ön şarttı. Ancak konar-göçer hayat biçiminin etkinliği gelenekçi ve feodal eğilimli bir yapıyı oluşturmuştu ve bu durum da bölge kontrolünü güçleştiriyordu. Osmanlı yönetimi, siyasî ve sosyal istikrarı dikkate alarak Doğu Anadolu'nun birçok yerinde uyguladığı gibi “*ocaklık*” sistemini Kilis'te de tatbik etti.

Muhtemelen Kilis'in ilk sancakbeyi, Canbulad Beyin babası Kasım Bey ile çatışma hâlinde olan İzzeddin Beydir²⁶. İzzeddin Beyin tayininin “*ocaklık*” yoluyla olduğuna dair bir kayda rastlayamadık. Gerek vekayi-

²² O. Kılıç, *Aynı eser*, s. 11-12

²³ W. J. Griswold, *Aynı eser*, s. 68.

²⁴ Başta İzzeddinbeyli olmak üzere Musabeyli, Ramazanlu, Süleymanlu gibi konar-göçer gruplar, Canbulad Beyin haslarından olup 1572 yılında bu grupların bâd-i hevâ olarak kayıtlı vergi toplamları 315.548 akça, Canbulad Beye ayrılan hisseleri ise 65.753 akçadır (BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 34, s. 357-358).

²⁵ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1515-1566)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1988, s. 26.

²⁶ TSMA, nr. D. 10057, varak (vrk.) 6a.

namelerden ve gerekse arşiv belgelerinden²⁷, Canbulad Beyin Kilis sancağına “*ocaklık tarikiyle*” tayin edildiği anlaşılır. Özellikle Şeref Han, kendisine Halep vilayetinde başka bir sancağın verilmek istenmesi karşısında Canbulad Beyin, dedesi ve babasının sancağı olan Kilis üzerindeki ısrarını vurgular²⁸. Ancak aşağıda görüleceği gibi bölge asayişinin sağlanmasının, kendisine güven duyulan Canbulad Beyin tayininde etkili olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Görevleri ve Katıldığı Seferler

Canbulad Bey, sancakbeyinin görevleri²⁹ çerçevesinde bir yandan merkezin çağrısı üzerine Basra'daki Ulyanoğlu isyanının bastırılması sebebiyle düzenlenen Cezayir seferi³⁰ (1565-1568) ile Kıbrıs seferine (1570-1571) katılırken, öte yandan da sancak güvenliği, teftişler, eşkıya takibi ve hazine nakli gibi görevler üstlenmiştir.

Canbulad Bey hakkında bilgi veren pek çok kaynak, onun Halep ve çevresinde eşkıyaya karşı verdiği mücadeledeki başarısı ve bölge güvenliğini sağlamadaki şöhreti konusunda birleşir. Özellikle Mustafa Âlî, Halep etrafında yol kesip Arap ve Acem tüccarını soyan Ekrad³¹ eşkiasına karşı Canbulad Beyin başarısını kaydederken, zamanında Ekrad ve Arap hırsızların kökünü kazıdığını, “*zabt-ı memleket ile meşhûr*” olduğunu belirtir³².

²⁷ *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 385b; Peçuyul İbrahim, I, 48; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 123; *Şerefnâme*, s. 251; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 203, 25 Şevvâl 982/7 Şubat 1575; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 65, s. 223, 9 Cemâziyelevvel 990/ 1 Haziran 1582.

²⁸ *Şerefnâme*, s. 251.

²⁹ Bilindiği gibi Osmanlı taşra teşkilâtında sancağın en yüksek idarecisi olan sancakbeyinin, idarî ve askerî olmak üzere iki aslî görevi vardır. Sancağındaki timarlı sipahilerin âmiri durumunda bulunan, kendi kapuhalkı ile sancağındaki zâim, sipahi ve cebelülerle birlikte sefere katılmak zorunda olan sancakbeyinin asayişin sağlanmadığı dönemlerde güvenlikle ilgili görevleri ön plana çıkmıştır. Nitekim çeşitli sancakbeylerine hitaben yazılan hükümlerde bunu görmek mümkündür (BOA, Ali Emiri, Süleyman I, nr. 292, s. 23, 27 Ramazan 972/28 Nisan 1565; BOA, MD, nr. 6, s. 536, hkm. 1165, 16 Şevvâl 972/17 Mayıs 1565; BOA, MD, nr. 28, s. 258, hkm. 627, 25 Receb 984/18 Ekim 1576; BOA, KK., nr. 81, s. 99, 4 Receb 988/15 Ağustos 1580; BOA, KK., nr. 92, s. 135, 25 Ramazan 988/3 Kasım 1580.

³⁰ Cezayir seferi hakkında bkz. ilerde s. 10-14.

³¹ “Ekrad” ya da “Ekrad taifesi” tabiri, ırkî bir anlamın ötesinde bir hayat biçimi ve yerleşim özelliğini yansıtmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. B. Kodaman, *Aynı eser*, s. 9-10; Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı belgelerine göre Türk-Etrak, Kürt-Ekrad kelimeleri üzerine bir değerlendirme”, *Belleten*, LX/227 (Ankara 1996), s. 139-146; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemizgezek Sancağı*, Ankara 1999, s. 75.

³² “... *Ali Melik ? nâm âsi Kürd nihâyetsiz Ekrâd-ı bed-nihâdla Haleb etrâfını kesüp Arab ve Acem tüccârına fenâ virdükleri zemânda mezbûr Canbulad'a sancak virildi. Varup*

Mustafa Âlî, bu konuda sultanın başından geçen bir olayı da şöyle nakleder: Kanunî, bir sefer sırasında Halep'e gelirken yol üzerinde kırktan fazla hırsızın asılmış olduğunu görür ve bunları asan kişinin hemen öldürülmesini emreder. Araya giren Veziriazam Rüstem Paşa, bunları Canbulad Beyin astığını söyler ve idam edilme yerine görevden azille kurtulmasını sağlar. Ancak birkaç gün sonra hırsızlar, sultanın otağına kadar gelerek birçok eşyayı çalar. Hırsızları bulup yakalama görevi Canbulad Beye verilir ve o da kısa sürede hırsızları yakalar. Bundan dolayı mükâfat olarak sancağı kendisine iade edilir³³. Bu yaşananların gerçek olup olmamasından ziyade³⁴, Osmanlı müelliflerinin Canbulad Beyden bahsederken, onun haramîlerle olan mücadelesini ön plâna çıkarmak istemeleri ve ona kahramanlık izafe etmeleri önemlidir. Ayrıca bu olay, Canbulad Beyin bölge güvenliği için taşıdığı önemi yorumlamamız açısından da dikkat çekicidir. Öte yandan arşiv belgeleri³⁵ de Canbulad Beyin hırsız ve yankesici takibindeki şöhretinin haklı bir kazanım olduğunu doğrular niteliktedir.

Kilis sancağında yol kesip hırsızlık yapan Ekrad eşkıyası, daimî yerleşik düzene sahip olmayıp aşiret yapısı içerisinde ve hareket hâlinde oldukları için Canbulad Beyin bunlarla mücadelesi zaman zaman güçleşmiştir. Örneğin 1566 yılında Kilis'te eşkıyalık yapan bir grup, Diyarbakır'a kaçtıklarından takipleri gerekmişti. Diyarbakır beylerbeyisine hitaben yazılan hükümle³⁶, bu gibi eşkıyanın Canbulad Beyin adamlarınca takibi sırasında, kendilerine gerekli yardımın yapılması ve yeteri kadar asker verilmesi emredildi. Öyle görünüyor ki, Kilis ve çevresinden geçen yolları

neylediyse eyledi. Ol bed-girdârı ele getirüp der-i devlete başını gönderdi ... vilâyet zabtında kuttâ'-i tarîk siyasetinde bir mertebede idi ki, zemânında Ekrâd ve Arab hırsızlarının kökünü kesdi...zabt-i memleket ile meşhûr olan Canbulad nâm ..." (Kühü'l-ahbâr, vrk. 385b).

³³ Kühü'l-ahbâr, vrk. 385b-386a. Ayrıca bkz. Peçuyulu İbrahim, I, 48.

³⁴ Eğer bu olay yaşanmış ise muhtemelen 1548'deki Tebriz seferinde sultanın ava çıktığı bir sırada gerçekleşmiş olmalıdır. Nitekim Tebriz seferi için Diyarbakır'dan Halep'e geçen Kanunî, kışı burada geçirdiği bir sırada Konya'dan Şehzade Bayezid'i getirip onunla birlikte Hama ve Gündüzlü taraflarına ava çıkmıştır (M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", İA, XI, 133). Ancak, Mustafa Âlî'nin bu olaydan önce de Canbulad Beyi Kilis sancakbeyi olarak gösterdiğine bakılırsa, hadise ya Canbulad Beyin 2 Aralık 1548'deki tayininden hemen sonra meydana gelmiştir ya da Mustafa Âlî idarî yönden bir hata yapmaktadır.

³⁵ BOA, MD, nr. 5, s. 521, hkm. 1426, 17 Ramazan 973/7 Nisan 1566. Canbulad Beyin haslarıyla ilgili kayıtlarda da sancağındaki asayişin sağlanması için gösterdiği çabalar vurgulanmıştır (Örneğin, BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 34, s. 359, 5 Zilhicce 979/19 Nisan 1572).

³⁶ BOA, MD, nr. 5, s. 402, hkm. 1064, 4 Şaban 973/24 Şubat 1566; s. 403, hkm. 1067, 4 Şaban 973/24 Şubat 1566.

kesip tüccarın malını çalan bu kişiler, Canbulad Beyin etkinliği ve yaşadıkları hayat biçiminin bir sonucu olarak burada tutunamayıp Kilis dışına kaçmak zorunluluğu duymuşlardır.

Kıbrıs adasının fethi sonrasında, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Kilis sancağında da bazı suçluların Kıbrıs'a gönderilmeleri öngörülürken bu görev Canbulad Beye verildi. Nitekim 3 Safer 982/25 Mayıs 1574 tarihinde Canbulad Beye hitaben yazılan hükümde³⁷ Kilis ve çevresinde yol kesip kervan soyan hırsızların yakalanıp suçları mahkemece ispatlandıktan sonra cezaen Kıbrıs adasına sürülmeleri emredilmişti.

Canbulad Bey, Kilis sancağı dışında da bölge güvenliği için rol üstlenmiş, Kilis'e sancakbeyi olarak tayin olunmasından dört yıl sonra Hıms'ın muhafazasına gönderilmişti. Hıms Sancakbeyi Mehmed Beyin, 1552 yılı Eylülünde sefere gitmesi sebebiyle sancağın muhafazası Hama sancakbeyi ile birlikte Canbulad Beye bırakıldı³⁸. Canbulad Beyin bölge asayişini sağlamadaki katkıları sonraki yıllarda da devam etti. Örneğin 1570 yılında Maraş'a tâbi Safdağı adıyla anılan mahalde yol kesip hacıları ve tüccarı soyan aşiretlerin yakalanıp eski yerlerine iskânlarının temini ile 1572 yılında yine Maraş kazasında Okçu İzzeddinlü cemaatine bağlı eşkıyadan yol kesip köy basanların yakalanması için de Canbulad Bey görevlendirilmişti³⁹.

Halep ve çevresindeki nüfuzu ve idarenin kendisine olan güveni sebebiyle Canbulad Bey, Halep eyaletinde devlete ait gelirlerin toplanması ve hazinenin İstanbul'a nakli⁴⁰ ile mal-ı mîrî teftişlerinde de görev aldı⁴¹.

³⁷ BOA, MD, nr. 24, s. 265, hkm. 704. Kıbrıs fethi öncesinde ise suçları kesinleşen Kilis'teki bazı kişilerin Rodos adasına sürüldüğü görülmektedir. Örneğin hırsızlık ve yankesicilik suçundan dolayı Şeyh Zeyneddin yakalanıp Rodos'a sürülürken aynı suçtan Şeyh Nasır'ın da yine Rodos'a sürülmek üzere Canbulad Bey tarafından yakalanması istenmişti (BOA, MD, nr. 5, s. 521, hkm. 1426, 17 Ramazan 973/7 Nisan 1566).

³⁸ TSMK, Koğuşlar kısmı, MD, nr. 888, vrk. 464a, 15 Şevval 959/4 Ekim 1552. Halep Beylerbeyisi Mehmed Beyin, Halep askeriyle Diyarbekir'e gidişi sebebiyle bölge muhafazası için yine Canbulad Bey görevlendirilmiştir (*Aym defter*, vrk. 425a, 14 Ramazan 959/3 Eylül 1552).

³⁹ BOA, MD, nr. 9, s. 61, hkm. 161, 10 Şevval 977/18 Mart 1570; BOA, MD, nr. 16, s. 280, hkm. 535, 8 Zilkade 979/23 Mart 1572. Okçu İzzeddinlü cemaatinden eşkıyalık yapanların yakalanması için ayrıca Zulkadir beylerbeyisi de görevlendirilmişti (BOA, MD, nr. 19, s. 106, hkm. 228, 2 Safer 980/14 Haziran 1572).

⁴⁰ BOA, MD, nr. 5, s. 240, hkm. 619, 10 Cemâziyelevvel 973/3 Aralık 1565; BOA, MD, nr. 3, s. 133, hkm. 377-379, 29 Zilhicce 966/2 Ekim 1559.

Esasen Canbulad Beyin, daha önce de müfettiş olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, teftişi yarıda kalan Antakya, Harim ve Gündüzlü gibi kazalarda, çeşitli işleri araştırmak için Canbulad Bey müfettiş olarak tayin edilmişti⁴². Yine, 1574 Mayıs'ında, Ayıntab ve Rumkale mukataalarından on bin flori zimmetinde bulunan Emir'den paranın tahsil edilmesi ve İstanbul'a gönderilme işi Canbulad Bey'e verildi⁴³. Bu görevlendirme Osmanlı hükümetinin ona olan güveninin bir tezahürüdür. Zira Canbulad Beyin Kıbrıs adasının fethindeki çabaları ve özellikle Mağusa kalesinin alınmasında gösterdiği kahramanlık, onun bir yandan bölgedeki gücünü, rakip aileler üzerindeki etkinliğini arttırırken, öte yandan da bu hizmetleri sultana olan sadakatının bir ispatı olmuştur.

Cezayir (Ulyanoğlu) Seferinde Canbulad Bey

Canbulad Bey, sancağındaki asayiş ve çeşitli görevler dışında iki önemli sefere katılmıştır. Bu seferlerden birisi Cezayir (Ulyanoğlu) seferidir⁴⁴. Bilindiği gibi Dicle nehri Bağdat'ı geçtikten sonra Fırat nehriyle birleşir ve Basra körfezine akar. İki nehrin birleştiği bu noktadan, körfezde denize ulaştığı yere kadar olan mesafede Şattü'l-Arab adaları olarak bilinen irili ufaklı 200 kadar ada bulunmaktadır⁴⁵. Bu adalarda hâkimiyet kuran Ulyanoğlu'nun, 1565'te isyan etmesi üzerine Diyarbekir Beylerbeyisi İskender Paşa, Bağdad eyaletine tayin edilip bu sefer için serdar olurken; İmadiye hâkimi Hüseyin Bey ile kendisine Şehrizol eyaleti verilen Muzaffer Paşanın da askeri ile ona dahil olması emredilmişti⁴⁶. Bunların yanı sıra, Kilis sancakbeyi Canbulad Bey de Birecik tersane-

⁴¹ BOA, MD, nr. 22, s. 113, hkm. 232, 5 Rebiülevvel 981/5 Temmuz 1573; BOA, MZD, nr. 2, s. 154, hkm. 430, 28 Zilkade 982/11 Mart 1575; BOA, MD, nr. 24, s. 61, hkm. 170, 5 Zilhicce 981/28 Mart 1574.

⁴² TSMK, Koşuşlar kısmı, MD, nr. 888, vrk. 5a, 15 Muharrem 959/12 Ocak 1552.

⁴³ BOA, MD, nr. 24, s. 273, hkm. 731, 3 Safer 982/25 Mayıs 1574.

⁴⁴ Söz konusu seferin adı, Osmanlı vekayi-namelerinde (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 122; Mehmed bin Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr*, Haz. Abdurrahman Sağırlı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 275-276) "Ulyan-oğlı", "Cezâyir-i Irak-ı Arab", "Cezâyir-i Irak"; arşiv vesikalarında (BOA, MD, nr. 7, s. 125, hkm. 322; s. 948, hkm. 2608; s. 264, hkm. 743) ise bazen "Ulyan-oğlı", çoğunlukla "Cezâyir" olarak kaydedilmiştir.

⁴⁵ *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 122-123.

⁴⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 123; *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 444b; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 276, 278. Ayrıca bkz. Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, Türk-İslam Eserleri Müzesi, nr. 1973, vrk. 78b. *Zübdetü't-tevârih* üzerine doktora çalışması yapmakta olan Durmuş Kandıra'ya, bu eserdeki Cezayir seferine dair kısımları tespit edip yararlanmamı sağladığı için teşekkürü bir borç bilirim.

sinde⁴⁷ sefer için gemi⁴⁸ inşa edip bu gemilerle sefere katılan askeri ve sefer zahiresini güneye, Basra'ya nakletmekle görevlendirildi⁴⁹.

Canbulad Bey başlangıçta 300 adet gemi yapımı için “*emin ve nâzur*” tayin edilmiştir. 17 Muharrem 973/14 Ağustos 1565 tarihli hükümlerle⁵⁰ asker nakli için 200, zahire nakli için de 100 adet olmak üzere toplam 300 adet gemiyi Birecik tersanesinde inşa ettirmesi emredilmişti. Ayrıca, bu iş için Galata'da Tersane-i âmire mimarlarından Mustafa ile 2 nefer kalafatçı, 3 nefer neccar, 3 nefer kürek yontucu ve 1 nefer demirci olmak üzere toplam 10 kişi daha tayin edildi⁵¹. İnşa olunacak gemilerin kerestesi için Maraş, Ayıntab, Behisni ve Kâhta taraflarından ağaç kesilmesi⁵² ve masrafların da Halep hazinesinden karşılanması uygun görülmüştü⁵³.

Birecik tersanesinde yapımı plânlanan ilk aşamadaki bu 300 gemiye, ihtiyacın fazla olması sebebiyle 24 Ağustos 1565 tarihinde toplam 100

⁴⁷ Birecik tersanesinin kuruluşu ve 16. yüzyılda tersanedeki çalışmalar hakkında bkz. Cengiz Orhonlu, Turgut Işıksal, “Osmanlı devrinde nehir nakliyatı”, *TD*, XIII/17-18 (İstanbul 1963), s. 79-84; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 21; Ali Yılmaz, *XV. Yüzyılda Birecik Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, s. 168-177; Nejat Göyünç, “Dicle ve Fırat nehirlerinde nakliyat”, *Belleten*, LXV/243 (Ankara 2002), s. 655-660.

⁴⁸ Cezayir (Ulyanoğlu) seferi için Canbulad Beyin inşa ettireceği nehir ulaşım araçları için belgeler “*gemi*” kelimesini kullanırlarsa da bunun büyüklüğü konusunda bilgi vermezler. Ancak, daha önceki bazı arşiv kayıtları bu gemilerin Cezayir'deki su yollarında hareket edebilecek kabiliyette küçük olduğunu göstermektedir. Nitekim 1552 yılında Cezayir Araplarının cezalandırılması için yapılması öngörülen gemilerin diğer zamanlarda Fırat nehrinde kullanılan gemiler gibi olmayıp “... büyüklüğü on nefer kürekçi ve on nefer tüfenkci ve peksimetlerin ve sâir levâzımın almağa ... Fırat suyunda yürüyen gemiler gibi olmayıp deryâ sandalı üslûbunda olup vilâyet-i Cezîre'de sazlık içinde yürümeye kâbil ...” olması öngörülmüştür (TSMK, Koşular kısmı, *MD*, nr. 888, vrk. 344b, 9 Şaban 959/31 Temmuz 1552). Genel olarak Fırat nehrinde kullanılan gemiler ve cinsleri hakkında bkz. C. Orhonlu, T. Işıksal, *Aynı makale*, s. 123-124.

⁴⁹ *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 123; BOA, *MAD*, nr. 2775, vrk. 111b. Gemilerin yapımında Canbulad Bey ile birlikte Beni Rabia sancakbeyi Sinan Beyin de görevlendirildiği anlaşılma (“*Bağdad beylerbeyisine hüküm ki, hâliyâ Cezâyir mühimmâtı için Birecik'de binâ olunacak gemiler husûsî hâliyâ A'zaz u Kilis ve Beni Rebi'a sancakları beyleri Canbulad ve Sinan dâme izzehümâya emrüm olmuştur...*” (BOA, *MD*, nr. 5, s. 164, hkm. 394, 22 Rebiülevvel 973/17 Ekim 1965) birlikte görevinin ne olduğu ve devam edip etmediği konusunda başka bir kayda rastlanılmadı.

⁵⁰ BOA, *MAD*, nr. 2775, s. 222.

⁵¹ *Aynı defter*, s. 179, Selh-i Muharrem 973/27 Ağustos 1565.

⁵² *Aynı defter*, s. 324, 29 Safer 973/25 Eylül 1565.

⁵³ *Aynı defter*, s. 222, 17 Muharrem 973/14 Ağustos 1565.

gemi daha eklenerek inşa edilecek gemi sayısı 400 adede çıkarıldı⁵⁴. İlave edilen gemilerden 50'sinin asker ve 50'sinin de zahire taşıması öngörülmüştü. Gemilerin yapımına zaman kaybedilmeden başlanacak ve Basra'ya gönderilmek üzere sonbahara kadar inşa edilmiş olacaktı⁵⁵. Bu arada hazırlanan gemilere Halep, Kilis, Ayıntab, Birecik, Rumkale, Gerger-i Kâhta, Behisni ve Ruha kadılıklarından yirmişer nefer de kürekçi tayin edildi⁵⁶.

Canbulad Beyin, görevlendirilmesinden 7 ay sonra, 1566 yılı Ocak ayı ortalarında 150 zahire gemisinin tamamı ile 250 asker gemisinin çoğunluğunun inşasını bitirdiği anlaşılmaktadır⁵⁷. Tersane hizmeti ve gemi inşasında gösterdiği bu başarıdan dolayı da kendisine 30.000 akça terakki verildi⁵⁸.

Osmanlı yönetimi bir yandan yapımı tamamlanan gemilerin güneşten ve yağmurdan zarar görmemeleri için Canbulad Beyin özen göstermesini isterken⁵⁹; öte yandan Kilis sancakbeyinin Bağdat Beylerbeyisi İskender Paşa ile sürekli haberleşip beylerbeyinin uygun göreceği zamanda gemilerin ulaştırılması ve zamanından önce suya indirilmemesi için emirler gönderiyordu⁶⁰. Ancak sefer bölgesi olan Basra'da zahire sıkıntısı çekilmesi sebebiyle yapımı tamamlanan gemilerden 20 tanesinin, Basra'ya zahire götürmek üzere, 1566 yılı Nisanında suya indirilmesi uygun görüldü⁶¹.

Cezayir seferindeki çatışmalar, 1567 yılı ortalarında başlamış ve Ocak 1568'de sona ermiştir⁶². Kâtip Çelebi ve özellikle Mehmed bin Mehmed'in

⁵⁴ *Aynı defter*, s. 171, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565. Kâtip Çelebi ve Mehmed bin Mehmed'in Canbulad Beyin 550 gemi hazırladığına dair kayıtlarına (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 123; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 276) bakılırsa, 300'den 400 adede çıkarılan gemi sayısının daha sonradan ihtiyaç doğrultusunda artırılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

⁵⁵ BOA, MAD, nr. 2775, s. 324, 29 Safer 973/25 Eylül 1565.

⁵⁶ BOA, MD, nr. 7, s. 948, hkm. 2608, 11 Cemâziyelâhir 976/1 Aralık 1568.

⁵⁷ “Canbulad Beye hüküm ki, mektûb gönderüp emrüm üzere gemiler hizmetine mübâşeret idüp yüzelli pâre mükemmel gemi irişüp suya inmek üzere olup ve ikiyüzelli kut'a asker gemilerinin dahi ekseri itmâma irişüp ...andan gayri her ne dimiş isen ma'lûm olup buyurdum ki...” (BOA, MD, nr. 5, s. 315, hkm. 821, 23 Cemâziyelâhir 973/15 Ocak 1566).

⁵⁸ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 22, s. 310, 25 Şevvâl 974/5 Mayıs 1567.

⁵⁹ BOA, MD, nr. 5, s. 302, hkm. 786, 9 Cemâziyelâhir 973/1 Ocak 1566.

⁶⁰ *Aynı defter*, s. 315, hkm. 821, 23 Cemâziyelâhir 973/15 Ocak 1566; s. 324, hkm. 849, 23 Cemâziyelâhir 973/15 Ocak 1566.

⁶¹ *Aynı defter*, s. 500, hkm. 1360, 11 Ramazan 973/1 Nisan 1566.

⁶² *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 125.

bize aktardığına göre⁶³ Canbulad Bey, 2.000 yeniçeri, 200 topçu, kendi ocaklığı Kilis ve Halep çevresinden topladığı 6.000 kişilik asker ile 11 Temmuz 1567 tarihinde Birecik'ten yola çıktı⁶⁴. Önce Necm kalesine ve devamla oğlunun sancağı olan Balis'e gelip orada birkaç gün dinlendikten sonra Caber, Rakka, Sıffin, Deyr, Rahbe, Âne, Hadis ve Hit güzergâhı ile 4 Ağustos'ta Felluce'ye, birkaç gün sonra da Hille'ye vardı. Bölge çok sıcak olduğundan havalar soğuyuncaya kadar yaklaşık 2 ay burada kalındı. Amâhiyye ile Semâvât sancakları geçilip Arce isimli mahalle, oradan da Ebû Gülbîn Boğazı'na ve Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği yerdeki adaların başı olan Sadrü'd-dâr'a ulaşıldı.

Bu arada donanmanın Canbulad Beyin komutasında Hille'den ayrıldığı sırada, Serdar ve Bağdad Beylerbeyisi İskender Paşa da askeriyle birlikte Bağdat'tan hareket etmiş ve Canbulad Bey ile Zertürk (Zirtök ?) kalesi yakınlarında karşılaşmıştı. Bu buluşmadan sonra Canbulad Bey, bölgedeki önemli adalardan Sadrü'l-bahran'a asker çıkartıp Araplara saldırmış, şiddetli çarpışmalardan⁶⁵ sonra ada Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Özellikle Cezayir bölgesinde akarsuyun geçtiği Remle'de şiddetli çatışmalar oldu. Osmanlı askerlerinin suyun iki yakasına birer kale inşa etmeleri ve Araplar için ekonomik öneme sahip hurma ağaçlarının kesilmeye başlanmasıyla savaşın seyri Osmanlılar lehine döndü. Ulyanoğlu ile birlikte Cezayir'in ileri gelenleri barış istemek zorunda kaldılar ve Ulyanoğlu, Osmanlı sultanına gönderdiği mektup ile itaatini bildirdi. Bu savaş sonucunda Ulyanoğlu'nun kardeşi Mir Sultan'a Bevvab sancağı verilirken, oğlu da 60 akça ile Dergâh-ı âli müteferrikalığına alındı⁶⁶. Barış sağlandıktan

⁶³ *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 123-125; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 276-279. Mehmed bin Mehmed, eserindeki Cezayir seferi kısmını müellif adını vermediği ancak doğrudan bu sefere hasredilmiş önemli bir kaynağı kullanarak kaleme almıştır (A. Sağırılı, *Aynı tez*, s. 60). Ayrıca eserinde sefer güzergâhını verirken Canbulad Beyin uğradığı şehir ve kalelerin kısaca tarihi ve ekonomisi hakkında bilgi aktarır fizikî durumlarını da tasvir etmektedir (*Nuhbetü't-tevârih*, s. 276-282).

⁶⁴ Seyyid Lokman, Canbulad Beyin emir üzere 200 gemi ile sefere katıldığını belirtir (*Zübdetü't-tevârih*, vrk. 78b).

⁶⁵ "... ol hinde şîr-i dilîr-i meydân-ı şecâ'at kapudân-ı mezbûr Canbolad Bey cümleden mukaddem evlâd ve sâyir aşîret sekbanları ile kenara çıkup ve Arab'ın metrisleri üzerlerine hücum idüp mübâşîr-i cidâl u kutâl olmağla hadden ziyâde sa'y u güşîşden sonra âkıbet cünd-i İslâm galib olup ol mahalde bi-hadd Arab eşkıyası güşte ve helâk oldılar ve kapudân-ı müşariün-ileyhin dahi nâmdâr ve yarar âdemleri düşüp rütbe-i şehâdete irdiler" (*Nuhbetü't-tevârih*, s. 279).

⁶⁶ BOA, MD, nr. 7, s. 264, hkm. 743, 21 Receb 975/21 Ocak 1568; s. 493, hkm. 1424, 16 Zilkade 975/13 Mayıs 1568; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 124-125; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 279-281; Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, vrk. 78b.

sonra Kapudan Canbulad Bey,⁶⁷ donanmasına ait gemilerle Sâ'iyye'ye geldi. Burada Ulyanoğlu'nun kardeşi Mir Sultan, 50 adet gemi ile gelerek Canbulad Beyi karşılamış ve ona kılavuzluk etmişti⁶⁸.

Cezayir seferinde gereği gibi hizmette bulunduğu için Şehrizol ve Basra beylerbeyileriyle birlikte sultanın övgüsüne mazhar olan Canbulad Bey⁶⁹, Ulyanoğlu'nun itaatinden sonra da bir müddet Cezayir bölgesinde kaldı. Nihayet 1568 Şubat ayı sonlarında Bağdat'a gitmek üzere hareket etmiş, buradan da Kilis'e dönmek üzere Halep'e yönelmiştir⁷⁰.

Kıbrıs Seferinde Canbulad Bey

Canbulad Beyin katıldığı diğer ve en önemli sefer, Kıbrıs seferidir. Kıbrıs adasının fethi için 1570 Martından Mayıs'na kadar üç aşamada İstanbul'dan hareket eden Osmanlı donanması⁷¹, 10 Haziran'da Finike'ye ulaştı⁷². Burada 20 gün kalan donanma daha sonra Kıbrıs adasına hareket etmiş, Baf açıklarından geçerek 2 Temmuz'da Limasol, 3 Temmuz'da Larnaka önlerine gelip ertesi gün Tuzla iskelesine asker ve teçhizat çıkarmaya başlamıştı. Anadolu'nun güney sahillerinden gelen takviye birliklerinin 22 Temmuz'dan birkaç gün önce Larnaka'ya ulaşmasıyla da Lefkoşa kalesine hareket için tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. 25 Temmuz'da Lefkoşa önlerine gelen askerî birlikler, 45 günlük muhasaradan sonra 9 Eylül 1570 tarihinde kaleyi teslim aldı. Kış şartları sebebiyle ara verilen Mağusa kalesinin fetih hazırlıkları ise 1571 yılı Mayıs ortalarına kadar sürmüştü. Şiddetli çarpışmalardan sonra Mağusa kalesi de 1 Ağustos 1571'de Osmanlı idaresine girmiş oldu⁷³.

⁶⁷ Canbulad Beyin seferdeki kapudanlık görevi için bkz. BOA, MD, nr. 7, s. 948, hkm. 2608, 21 Cemâziyelâhir 976/11 Aralık 1568.

⁶⁸ *Nuhbetü't-tevârih*, s. 281; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 125.

⁶⁹ BOA, MD, nr. 7, s. 264, hkm. 743, 21 Receb 975/21 Ocak 1568.

⁷⁰ *Nuhbetü't-tevârih*, s. 281-282; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 125.

⁷¹ Donanmanın İstanbul'dan hareketi, gemi ve asker sayısı ile donanmanın güzergâhı hakkında bkz. *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 471b; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 129-130; *Tarih-i Selânikî*, I, s. 77; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 331-332; Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, trc. M. Ata, İstanbul 1329-1330, V, 252; George H. Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge 1948, III, 892-896; İ. H. Danişmend, *Aynı eser*, (1971), II, 393-394; H. Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara 1988, s. 34-38; A. Cemal Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşa 1994, s. 32, 36-42; İdris Bostan, "Kıbrıs seferi günlüğü ve Osmanlı Donanması'nın sefer güzergâhı", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Haz. A. Ahmetbeyoğlu-E. Afyoncu, İstanbul 2001, s. 17-30.

⁷² BOA, MD, nr. 8, s. 3, hkm. 39, 6 Muharrem 978/10 Haziran 1570.

⁷³ Osmanlı donanmasının güzergâhı ile adadaki kalelerin muhasara ve fetih tarihlerindeki farklılıklar için bkz. H. F. Alasya, *Aynı eser*, s. 37-39, 41, 45-52; A. C. Gazioğlu,

Yukarıda kısaca kronolojisini verdiğimiz Kıbrıs seferinde yer alıp hem Lefkoşa hem de Mağusa kalesinin muhasarasında bulunmuş ve büyük yararlıklar göstermiş olan Canbulad Bey, muhtemelen donanmanın asker ve mühimmatı Kıbrıs'a nakletmek üzere Finike'de bulunduğu sırada değil, gemilerin Tuzla'ya asker çıkarmasından birkaç gün sonra orduya dahil olmuştur. Bilindiği gibi 10 Haziran 1570 tarihinde, İstanbul'dan Finike limanına gelen Osmanlı donanması, burada 20 gün kalıp bir yandan mühimmat ve zahire eksikliğini tamamlarken öte yandan sefere katılan askeri adaya geçirmek üzere beraberine almıştı⁷⁴.

Ancak bu askerlerin idarî dağılımları konusunda net bilgilere sahip değiliz. Osmanlı vekayi-nameleri, donanmaya katılan eyaletlerin hangileri olduğu konusunda ikiye ayrılır. Asker naklinde yapılacak işlerle ilgili Teke beyine, Antalya ve Elmalı kadılarına hitaben yazılan hükümler⁷⁵ ile bazı timar terakkileri ve çeşitli cezalara ait arşiv kayıtları⁷⁶ da askerin donanmaya katıldığına dair bilgileri doğrularken bunların kimler olduğu ve idarî dağılımları konusunda ayrıntıya girmez. Kıbrıs adasının fethi konusunda müstakil ve oldukça ayrıntılı bir eser kaleme alan ve muhtemelen sefere bizzat katılmış olan Pîrî Efendiye göre⁷⁷ gemiler, Finike'de iken Anadolu Beylerbeyisi İskender Paşa ve Karaman Beylerbeyisi Hasan Paşa ile Rumeli eyaletinden Avlonya, Yanya, Ohri, Elbasan, Prizren ve İnebahtı sancakbeyleri askeriyle birlikte donanmaya dahil olmuşlardı.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Mustafa Selânikî ve Peçuylu İbrahim gibi müellifler, Pîrî Efendinin belirttiği Anadolu, Karaman ve Rumeli askeri yanında Rum Beylerbeyisi Behram Paşa, Zulkadriye Beylerbeyisi Mustafa Paşa, Şehrizol eyaletinden mazûl Muzaffer Paşa ve Halep Beylerbeyisi Derviş Paşa ile Kilis Sancakbeyi Canbulad Beyin de askeriyle birlikte Fi-

Aynı eser, s. 38, 40, 47, 57, 62, 73. Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin hareketi için bkz. G.H. Hill, *Aynı eser*, III, 918 vd. Emin Aysen, *Kıbrıs seferi (1570-1571)*, Ankara 1971, s. 80-89.

⁷⁴ Pîrî Efendi, *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, yay. Harid Fedai, Ankara 1997, s. 7-8; *Künhül'-ahbâr*, vrk. 471b; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130; *Tarih-i Selânikî*, I, 78; Şenol Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs seferindeki asker ve zahire naklinde İçel sancağının rolü", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998)'ne Sunulan Bildiriler*, Gazimağusa 1999, II, 107-108; İ. Bostan, *Aynı mak.*, s. 23, 32-33.

⁷⁵ BOA, MD, nr. 9, s. 95, hkm. 241, 25 Zilhicce 977/31 Mayıs 1570; s. 97, hkm. 248, 29 Zilhicce 977/4 Haziran 1570.

⁷⁶ BOA, MD, nr. 8, s. 9, hkm.104, 23 Muharrem 978/27 Haziran 1570; s. 9, hkm. 111, 15 Muharrem 978/19 Haziran 1570; s. 134, hkm. 1532, 18 Rebiülâhir 978/ 19 Eylül 1570.

⁷⁷ Pîrî, s. 8.

nike'de donanmaya katıldığını kaydederler⁷⁸ ise de bu gerçeği yansıtmaz. Sefere katılan bütün askerin aynı anda adaya naklolunamayacağı, Halep, Zulkadriye ve Kilis askerinin adaya geçmek için Payas gibi kendilerine daha yakın bir liman var iken Finike limanına gelmelerinin coğrafi olarak zor olduğu dikkate alındığında, sefere bizzat katılan Pîri Efendinin verdiği bilgilerin doğruluğuna hükmedilebilir.

Nitekim Lefkoşa kalesinin muhasarası öncesinde Halep beylerbeyisine hitaben yazılan bir hükümde⁷⁹, Halep beylerbeyisinin Şam ve Halep'ten toplanacak askere serdar olması ve bunlarla birlikte uygun göreceği bir limandan Kıbrıs adasına geçmesi emredilmektedir. Ayrıca bu hükümden, daha önce Kilis Sancakbeyi Canbulad Beye kavvâs (okçu asker) ihracı için Dergâh-ı mu'allâ çavuşlarından Mustafa Çavuş ile ferman gönderildiği ve Canbulad Beyin toplanacak kavvâslarla birlikte Kıbrıs'a geçmek üzere idarî olarak bağlı bulunduğu Halep beylerbeyisinin serdarlığında en uygun limana gitmesi gerektiği de anlaşılır. Yine 17 Rebiülâhir 978/1 Eylül 1570 tarihli bir hükümde⁸⁰ ise Osmanlı donanmasının Kıbrıs'a

⁷⁸ *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 459b; *Tarih-i Selânikî*, I, 78; Peçuyly İbrahim, *Tarih*, I, 486. Mustafa Âli ile Peçuyly İbrahim, Selânikî'den farklı olarak Halep Beylerbeyisi Derviş Paşa ve askerlerinden bahsetmekle birlikte Canbulad Beyin ismini vermezler (göst. yerler). Mehmed bin Mehmed ve Kâtib Çelebi, sefere katılan bütün beylerbeyilerini bir arada sıralamanın yanında, bunların ne şekilde adaya geçtikleri konusunda bir açıklamada bulunmazlar (*Nuhbetü't-tevârih*, s. 331; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 129). Ancak her iki müellif de Lala Mustafa Paşanın, Tuzla'ya çıktıktan sonra orada yapılan işleri aktarırlarken, Piyale Paşaya Kıbrıs için denizden yardıma gelecek olan Hristiyan gemilerine engel olması ve Halep ile Şam askerini adaya getirmesi emrinin verildiğini belirtirler (*Nuhbetü't-tevârih*, s. 281; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130) ki; bu durumda Mehmed bin Mehmed ve Kâtib Çelebi, Canbulad Bey ile birlikte Halep askerini, Finike'den gelen ilk grup içerisine dahil etmemiş olmaktadır.

⁷⁹ "Haleb beylerbeyisine hüküm ki, bundan akdem kıdvetü'l-ümerâi'l-kirâm Kilis Beyi Canbulad ve Samsad Beyi Behlül dâme izzuhümâya kavvâs ihracı için Dergâh-ı mu'allâm çavuşlarından Mustafa Çavuşla emr-i şerîfüm gönderilüp ve sana dahi 'Şam ve Haleb'den ta'yîn olunan ümerâ ve sâyir asâkire serdâr olup Kıbrıs'a geçmeğe münâsib gördüğün iskeleye gelesin ve barutı bile alup getüresin' deyu emrüm olmuşdt..." (BOA, Bâb-ı Âsafî, Dîvân-ı Hümâyün Mühimme (A.DVN.MHM), nr. 932, s. 32, hkm. 60, 18 Zilkade 977/24 Nisan 1570).

⁸⁰ "Vezîr Piyâle Paşaya hüküm ki, Südde-i sa'adetime mektûb gönderüp donanma-yı hümâyün ile Kıbrıs'a asker çıkarıldıkda cezîreye çıkan asker mübâlağa asker olmayup Şam Trablusu'ndan mersül asker getürmeyince mübâşeret olunmak münâsib görülmemeğe Şam Trablusu'ndan Halep askerin ve kavvâs tâtfesin ve Zulkadriye ve Rum beylerbeyilerin ve Silifke'de olan piyâde tâtfesin ve kavvâsın Karaman ve Rumili ve gayrıdan hâzır olan askerin yirmi bin mûkdârın âdem ve iki binden ziyâde at alup Tuzla'ya varup cezîreye geçürdükdün sonra emr-i şerîfüm üzere tevakkuf olunmayup otuz pâre gemi alup Safer'in on

asker çıkardığında gemilerdeki asker sayısının ada kalelerinin muhasarasına yeterli olmadığı ve henüz Halep eyaleti askerlerinin adaya gelmediği; Vezir Piyale Paşanın sayıları toplam olarak yirmi bine ulaşan Halep, Zulkadriye ve Şam askeri ile donanmaya yetişemeyip Silifke'de toplanan Karaman, Rumeli ve diğer yerlerden gelen askerleri 22 Temmuzdan birkaç gün önce Tuzla limanına çıkardığı ifade edilmektedir⁸¹.

Finike limanından hareket eden Osmanlı donanması, 2 Temmuzda Limasol'a kısmî bir çıkarma yapmış ve buradaki Leftari kalesi Türklere teslim olmuştu. Serdar Lala Mustafa Paşa, Limasol'da küçük bir askerî birlikle birkaç gemi bırakarak Larnakaya hareket etti. Larnaka önlerine gelen Türk donanması, 4 Temmuz'da Tuzla limanına asker ve teçhizat çıkarmaya başladı⁸². Serdarın karaya çıkarak çadır kurduğunu, seferin seyri konusunda çalışmaların yapıldığı ve hazırlıkların son kez gözden geçirilip henüz Lefkoşa'ya hareket edilmediği bir sırada, Canbulad Bey ile Finike'de donanmaya katılamayan diğer askerlerin Larnaka'ya geldikleri anlaşılmaktadır⁸³.

Nitekim, askerin Tuzla'da karaya çıkarak silâh ve topların gemilerden alındığını, Serdar Lala Mustafa Paşanın çadırının Larnaka'da kurulduğunu kaydeden Pîrî Efendi, Lefkoşa kalesinin fethi için son hazırlıkların

sekizinci günü Cum'a-ertesi emr olunan yerlere tevaccüh eylediğin ... bildirüp ..." (BOA, MD, nr. 14/1, s. 294, hkm. 422).

⁸¹ Kıbrıs seferi ve özellikle Lefkoşa muhasarası hakkında önemli bilgiler veren Diedo ile Angelo Calepio da Canbulad Beyden bahsetmeksizin, Osmanlı askerinin adaya iki aşamada ulaştığını aktarırlar. Diedo, Mustafa Paşanın sefere katılan askerlerin tamamı gelmeden kalelerin muhasarasına başlamadığını, geri kalan kara gücünü getirmek üzere 80 kadirga ve diğer gemileri Trablusgarp ve Karaman kıyılarına gönderdiğini ve birkaç gün içinde bu kuvvetlerin de adaya geldiklerini belirtir. Angelo Calepio ise Kıbrıs adasına çıkan Mustafa Paşanın tüm kuvvetlerini toplamadan Larnaka'dan ayrılmak istemediğini, geri kalan atları ve askerleri getirmek üzere Ali Paşayı Antalya körfezine, Piyale Paşayı da Lazkiyye'ye gönderdiğini ve komutanların 21 Temmuzda istenen takviye güçler ile adaya geri döndüklerini belirtir (Claude Dalaval Cobham, *Excerpta Cyprica: Materials of a History of Cyprus*, Cambridge 1908, s. 90, 132).

⁸² Pîrî, s. 8; *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 460a; Diedo, *Excerpta Cyprica*, s. 90; İ. Bostan, *Aynı mak.*, s. 24, 33.

⁸³ Bilindiği gibi Osmanlı donanması, 30 Haziran 1570 tarihinde Kıbrıs adasına hareket ederken yaklaşık 80 parça gemi ile Piyale Paşa, Anadolu'da kalan askeri (ki bu asker içerisinde Canbulad Bey ile askerleri de vardır) taşımak ve Kıbrıs'a çıkacak olan Osmanlı askerini denizden korumak için görevlendirilmişti (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130. Ayrıca bkz. Pîrî, s. 9; *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 459b; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 333).

yapıldığı bir sırada Ayaş yakınlarındaki Payas iskelesinden gemilere binen Rum, Zulkadriye ve Halep eyaleti askerlerinin orduya katıldığını belirtir ve zaman olarak da serdarın Lefkoşa kalesine hareket etmeden hemen önce, sefer güzergâhı için yaptığı divan görüşmesinden bir gün öncesini verir⁸⁴. Pîrî Efendiye göre ordu, Lefkoşa kalesine 19 Safer/23 Temmuz'da yöneldiğinden⁸⁵, divanın toplantı tarihi ile Canbulad Bey ve diğer askerlerin orduya katılış tarihleri 23 Temmuzdan birkaç gün önce olmalıdır. Pîrî Efendinin zikrettiği Canbulad Bey ile diğer askerlerin adaya çıkış ve orduya katılış tarihleri, arşiv kayıtlarıyla örtüşmekle⁸⁶ birlikte, divanın toplanma zamanı konusunda farklılık vardır⁸⁷.

Adaya çıkıp orduya katılan Canbulad Bey, Lefkoşa'nın fethinde Halep Beylerbeyisi Derviş Paşa ile birlikte görev almıştır. Lefkoşa kalesinin muhasarasında, Anadolu Beylerbeyisi İskender Paşa ve Karaman Beylerbeyisi Hasan Paşa Mağusa kapısının sol tarafında kalan Prodokataro tabyasının karşısına yerleşmişti. Şehrizol eyaletinden mazûl Muzaffer Paşa, Davile burcu önlerinde yerini alırken Halep Beylerbeyisi Derviş Paşa ile Kilis Sancakbeyi Canbulad Bey de Tripoli burcu karşısında, kalenin batı yönünde mevzilendiler⁸⁸.

Gerek Pîrî Efendi ile Mehmed bin Mehmed ve gerekse Falchetti ve özellikle Sozomeno, Diedo ile Calepio gibi yazarlar, Lefkoşa kalesinin muhasarası sırasında yaşananlar konusunda bilgi vermekle⁸⁹ birlikte,

⁸⁴ Pîrî, s. 9-10.

⁸⁵ Pîrî, s. 10. Ordunun Lefkoşa kalesine hareketi ile Pîrî Efendinin verdiği bu tarihin bir değerlendirmesi için bkz. İ. Bostan, *Aynı mak.*, s. 26, dipnot 56.

⁸⁶ Vezir Piyale Paşaya hitaben yazılan 17 Rebiülevvel 978/19 Ağustos 1570 tarihli hükümden (BOA, MD, nr. 14/1, s. 294, hkm. 422) belirtilen askerın 18 Safer/22 Temmuz'dan birkaç gün önce adaya vardığı anlaşılmaktadır. Hükümün Latin harflerine çevirisi için bkz. Bu çalışma, dipnot 80.

⁸⁷ Sefer mühimmesinde, askerın Tuzla'ya çıktığı ve topların karaya nakledildiği gün (Selh-i Muharrem/4 Temmuz), Lefkoşa kalesinin fethine de niyet edildiği kaydedilmiştir: "Yeomü's-sülesâ, fi selh-i Muharremü'l-harâm 978. Bugün bi-inâyeti'llahî te'âlâ Tuzla'ya ordu gelüp toplar çıkarılıp kal'a-i Lefkoşa'nın fethine niyyet olundu" (İ. Bostan, *Aynı mak.*, s. 33). Pîrî Efendi (s. 10) ile Mehmed bin Mehmed (*Nuhbetü't-tevârih*, s. 332) dışındaki Osmanlı vekayi-nameleri, Tuzla'ya çıkış ve otağın kuruluşunu aktarmakla birlikte divandan söz etmezler (*Künhü'l-ahbâr*, vrk. 459b; Selânikî, I, 78; Peçuylu İbrahim, s. 486; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130).

⁸⁸ A. C. Gazioğlu, *Aynı eser*, s. 48. Ayrıca bkz. H. F. Alasya, *Aynı eser*, s. 38-39; E. Aysen, *Aynı eser*, s. 93.

⁸⁹ Pîrî, s. 12-20; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 333-335; *Excerpta Cypria*, s. 80-142. Özellikle bkz. Sozomeno ve Calepio, *Excerpta Cypria*, s. 82-86, 137-142.

kuşatmaya katılan beylerden ve onların çabalarından birkaç cümle dışında söz etmezler⁹⁰. Bu kaynaklarda, Canbulad Beyin muhasara sırasındaki konumu dışında bir bilgiye rastlanmaz. Bununla birlikte ibtidâdan timar ve çeşitli terakkilere ait arşiv kayıtlarından, Canbulad Beyin Lefkoşa kalesinin kuşatmasında aktif rol aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Canbulad Bey, merkeze yazdığı çok sayıdaki mektupta, birlikte çarpıştığı emrindeki askerlerin -ki bunların çoğu “*garip yiğitler*”dir- hizmetlerinden övgüyle bahsedip karşılığında terakki ya da ibtidâdan timar talep etmiş ve bu istekleri kabul edilmiştir⁹¹.

Dikkati çeken bir diğer konu da timar kayıtlarının önemli bir kısmının ibtidâdan verilen timarlar olmasıdır. Bu kişiler Canbulad Bey ile sefere katılan Kilis ve çevresindeki gönüllüler ya da kavvâslar olmalıdır. Nitekim, Halep beylerbeyisine hitaben yazılan 18 Zilkade 977/24 Nisan 1570 tarihli hüküm bunu doğrular niteliktedir. Bu hükümde, daha önce Kilis Sancakbeyi Canbulad Bey ile Samsad Sancakbeyi Behlül Beye kavvâs toplaması; Halep beylerbeyisine de Şam ve Halep askerine serdar olup barut ile birlikte Kıbrıs'a geçmek üzere uygun göreceği limana gelmesi için emir gönderildiği belirtilip, nelerin yapıldığı ve son durumun ne olduğu sorulmakta, konuya özen gösterilmesi istenmektedir⁹². Yine Mağusa kalesinin fethi için hazırlıkların yapıldığı bir sırada, Canbulad Beyden sancağından kavvâs ve piyade toplaması talep edilirken sık sık önceki yıla, yani Lefkoşa kalesinin fethine atıfta bulunulur⁹³. Öte yandan, Serdar Lala Mustafa Paşanın çağrısı üzerine timar sahibi olmak için Anadolu'nun birçok yerinden çok sayıdaki gönüllünün de adaya geçtiği bilinmektedir⁹⁴.

⁹⁰ Pîrî Efendi ile Mehmed bin Mehmed, karşı saldırıda bulunan Karaman Beylerbeyisi Hasan Paşadan söz ederken (Pîrî, s. 13; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 333); Diedo, muhasara sonunda “*Haleb Paşası'nın*” (Halep Beylerbeyisi Derviş Paşa) şehre Tripoli kapısından girişini aktarır (*Excerpta Cypria*, s. 95).

⁹¹ BOA, MD, nr. 8, s. 26, hkm. 304, 14 Cemâziyelevvel 978/14 Ekim 1570; s. 98, hkm. 1086, 5 Rebiülevvel 978/7 Ağustos 1570; BOA, MD, nr. 11, s. 17, hkm. 128, 19 Cemâziyelevvel 978/19 Ekim 1570; s. 48, hkm. 346, Gurre-i Cemâziyelevvel 978/1 Ekim 1570; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 38, s. 275, 19 Muharrem 980/1 Haziran 1572; s. 278, 29 Rebiülevvel 980/9 Ağustos 1572.

⁹² BOA, A.DVN.MHM, nr. 932, s. 32, hkm. 60, 18 Zilkade 977/24 Nisan 1570.

⁹³ Örnek olmak üzere bkz. BOA, MD, nr. 14, s. 836, hkm. 1215, 27 Receb 978/25 Aralık 1570.

⁹⁴ Pîrî, s. 38-39; Paruta da başta Karaman ve Suriye kıyılarından olmak üzere her bölgeden ellibinden fazla gönüllünün Kıbrıs'a gelerek orduya katıldığının rapor edildiğini kaydeder (Claude Dalaval Cobham, *Excerpta Cypria Materials of a History of Cyprus*, Türkçe çevr. Ata Atun, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, Ankara 2002, s. 62).

Lefkoşa kalesinin fethinden (9 Eylül) sonra Mağusa kalesinin muhasarasına girilmiş, fakat kalenin müstahkem olması ve kış mevsiminin gelmesi sebebiyle Mağusa'nın fethi 1571 yılı baharına bırakılmıştı⁹⁵. Canbulad Beyin, Aralık 1570 tarihinden önce askeriyle birlikte Kilis'e dönüp Mağusa muhasarası için kavvâs ve diğer yaya askeri topladığı ve 1571 yılı Martından önce de adaya dönmediği görülür⁹⁶.

Canbulad Beyin Kilis'te bulunduğu bu süre içerisinde divan, 1570 yılı Aralık ayından başlamak üzere 1571 yılı Mart ayı ortalarına kadar kendisine 10'un üzerinde hüküm göndererek kavvâs ve piyade toplayıp Kıbrıs adasına ulaştırmasını emretmiştir. Buna göre sancakta her 6 haneden 1 kavvâs çıkarılacak, karşılığında avarız vergisinden muaf olunacaktı⁹⁷. 27 Receb 978/25 Aralık 1570 tarihli ilk hükümler⁹⁸ kavvâsların toplanıp gönderilmek üzere hazır edilmesi istenirken, Şubat ve Mart aylarıyla birlikte ısrarlı ve uyarıcı bir üslûp ile kavvâsların ve diğer piyadelerin gecikmeden gönderilmesi için hükümler⁹⁹ yazılmaya başlanmıştır ki, bu aylar Mağusa muhasarası hazırlıklarının yoğunlaştığı ve takviye birliklerinin adaya gelmeye başladığı zamana denk düşer. Öyle anlaşılıyor ki, bir yandan Canbulad Bey, asker toplamakta güçlük çekerken öte yandan devlet, bölgeden gelecek kavvâslara ihtiyaç duymaktadır¹⁰⁰.

1571 Martının ortalarına kadar henüz yeteri kadar asker toplayamadığı ve Kıbrıs adasına geçemediği anlaşılan Canbulad Beyin, Nisan ayı sonlarında Kıbrıs'a ulaştığı görülür. Nitekim Pîrî Efendi, tarih vermeden

⁹⁵ Pîrî, s. 25; *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 460a.

⁹⁶ BOA, MD, nr. 14, s. 836, hkm. 1215, 27 Receb 978/25 Aralık 1570; BOA, MD, nr. 12, s. 89, hkm. 192, 19 Şevvâl 978/16 Mart 1571. Canbulad Bey ile birlikte sancağından kavvâs ihraç eden Samsad Sancakbeyi Behlül Bey de askeriyle birlikte yaklaşık aynı tarihlerde, Kasım 1570'ten önce sancağına dönmüştür (BOA, MD, nr. 11, s. 68, hkm. 475, 11 Cemâziyelâhir 978/10 Kasım 1570).

⁹⁷ MD, nr. 12, s. 27, hkm. 54, 22 Ramazan 978/17 Şubat 1571.

⁹⁸ BOA, MD, nr. 14, s. 836, hkm. 1215.

⁹⁹ MD, nr. 12, s. 27, hkm. 54, 22 Ramazan 978/17 Şubat 1571; s. 89, hkm. 192, 19 Şevvâl 978/16 Mart 1571; s. 115, hkm. 248, 7 Şevvâl 978/4 Mart 1571.

¹⁰⁰ Canbulad Bey, Kıbrıs adasının fethini ve özellikle İnebahtı yenilgisini (7 Ekim 1571) takip eden günlerde de, donanmanın ihtiyacını karşılamak için (BOA, MD, nr. 12, s. 579, hkm. 1100, 1101, 8 Zilkade 979/23 Mart 1572) sancağından ihraç ettiği kavvâsları Cebele sancakbeyi olan oğlu Habip Bey ile donanmaya ulaştırmak üzere 1572 yılı Martından önce Trablus limanına gönderdiği gibi (BOA, MD, nr. 12, s. 567-568, hkm. 1082, 1084, 7 Zilkade 979/22 Mart 1572) sonraki yıllarda da kavvâs ihracı ile görevlendirilmiştir (BOA, MD, nr. 21, s. 164, hkm. 403, 8 Zilkade 980/12 Mart 1573; BOA, MD, nr. 24, s. 26, hkm. 78, 21 Zilkade 981/14 Mart 1574; s. 58, 69, hkm. 164, 189, 5 Zilhicce 981/28 Mart 1574).

Canbulad Beyin askeriyle birlikte Mağusa muhasarasına katıldığını bildirirken, aynı gün Müezzîn-zade Ali Paşanın geldiğini, erzak ve mühimmatı adaya ulaştırdığını belirtir¹⁰¹ ki, bu olay Nisan ayı sonlarında gerçekleşmiştir¹⁰².

Kıbrıs adasının fethinde, Mağusa kalesinin muhasarası ayrı bir önem taşır. Aslında Osmanlılar, 1570 yılı kış mevsiminden önce Mağusa dışında adanın tamamına sahip olmuşlardı. Toprakları zirâî verimlilik açısından diğerlerinden çok üstün olmayan Mağusa, adadaki 12 nahiyeden sadece biriydi ve diğer nahiyelerdeki idarî yapılanma Mağusa kalesinin fethinden çok önce başlamıştı¹⁰³. Ancak Mağusa'nın alınamaması, adadaki Osmanlı hâkimiyetini sarsıp tehlikeye sokabilecek bir Venedik saldırısı için üssün varlığı anlamına gelmekteydi. Mağusa, Venediklilerin en çok güvendiği müstahkem surlarla çevrili, denizden de yardım alabilen bir kaleydi.

Lefkoşa kalesinin fethini müteakip 25 Eylül 1570'de Mağusa kalesi yakınlarına gelen¹⁰⁴, fakat kalenin sağlamlığı ve kışın yaklaşması sebebiyle muhasarayı bahara erteleyen Lala Mustafa Paşa, burada uzun bir hazırlık dönemi geçirdi. Saldırıları kolaylaştırmak için önce 1, daha sonra 2 olmak üzere toplam 3 adet istihkâm yaptırıp buralara ağır toplar yerleştirerek, aynı düzlükte ve değişen aralıklarda 10 adet kule inşa ettirdi. Ayrıca, kaleye yardım gelmemesi için sürekli dolaşan karakollar oluşturdu¹⁰⁵. Bu arada, Müezzîn-zâde Ali Paşanın emrinde olup yardım getirmek üzere 1571 Martında İstanbul'dan hareket eden içi erzak ve mühimmat dolu donanma, Nisan ayında Kıbrıs'a ulaştı. Karaman, Rumeli ve Anadolu'dan 7.000 kişilik bir kuvvet de adaya gelirken aynı günlerde Kilis Sancakbeyi Canbulad Bey de emrindeki kuvvetler ile orduya dahil olmuştu¹⁰⁶. Mağusa

¹⁰¹ Pîrî, s. 38.

¹⁰² *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 133; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 338. Calepio, Ali Paşanın gelişini Nisan ayı başları olarak gösterir (*Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 112).

¹⁰³ M. Feridun Emecen, "Kıbrıs'ta ilk Osmanlı idarî yapılanması", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Haz. A. Ahmetbeyoğlu-E. Afyoncu, İstanbul 2001, s. 53-57.

¹⁰⁴ BOA, MD, nr. 38, 447. Ordunun Mağusa'ya gelişini Pîrî Efendi (s. 25) 23 Eylül; Kâtib Çelebi (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 132) 13 Eylül; Mehmed b. Mehmed (*Nuhbetü't-tevârih*, s. 336) 16 Eylül; Calepio (*Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 111) ise 18 Eylül olarak verir.

¹⁰⁵ Pîrî, s. 25-27; *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 461a; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 133; Paruta, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 59, 61-64; Calepio, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 111. İki tarafın askerî gücü ve yapılan son hazırlıklar hakkında ayrıntı için bkz. H. F. Alasya, *Aynı eser*, s. 46-47; A. C. Gazioğlu, *Aynı eser*, s. 66-71.

¹⁰⁶ Pîrî, s. 38-39; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 133; Calepio, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 112.

kalesinin etrafına metrisler kazılıp saldırı için bütün hazırlıklar Mayıs ayı ortalarında tamamlanmış ve toplar kale surlarını dövmeye başlamıştı¹⁰⁷. Muhasarada Canbulad Bey, kalenin denize bakan sağ tarafında bulunmaktaydı¹⁰⁸.

İlk gününde iki binden fazla güllenin atıldığı yoğun top ateşi, aralıksız birkaç gün daha devam etti. Top ateşi sebebiyle kalenin sağlam mazgalları kalmadığından Osmanlı askeri “metris” kazarak kısa sürede kaleyi çevreleyen hendek duvarlarının dibine ulaşmıştı¹⁰⁹. Açılan tünelleri barut doldurup patlatmak suretiyle kale duvarlarına büyük hasar verilmekte ve düşman siperleri daha etkili bir biçimde tahrip edilmekteydi. Mağusa müdafileri de boş durmayıp top ateşi sonrasında, surlarda açılan gedikleri onarırlarken kaleden çıkış hareketleri ile Osmanlı askerini püskürtmeye çalışmaktaydılar¹¹⁰.

Lala Mustafa Paşa, muhasaranın uzaması sebebiyle bir divan toplayıp kalenin bir an önce alınması için beylerbeyi ve ocak ağalarının fikirlerini aldı. Divanda varılan karara göre, her burç duvarının dibine lağım lar kazılıp patlatılacak ve buradan açılacak gediklerden içeri girilecekti¹¹¹.

Canbulad Bey, deniz kenarındaki Arsenal olarak isimlendirilen burçta, alınan kararı en etkili biçimde uyguladı. Kaynaklar, çok şiddetli geçen Mağusa muhasarası sırasında yaşananları kaydederlerken Canbulad Beye ayrı yer verip onun bu burçta gösterdiği kahramanlığı büyük bir övgüyle aktarırlar¹¹². Bu kaynaklara¹¹³ göre Canbulad Bey, Haziran ayı

¹⁰⁷ Pîrî, s. 40; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 133; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 338; Paruta, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 66.

¹⁰⁸ Mağusa muhasarasında Türk kuvvetlerinin mevzileri şu şekildedir: Kalenin denize bakan sağ tarafında sırasıyla Kilis sancakbeyi Canbulad Bey, Halep Beylerbeyisi Deriş Paşa, Anadolu Beylerbeyisi İskender Paşa, Yeniçeri Ağası Alişan Ağa ve Akşehir Sancakbeyi Mehmed Bey; güney tarafında Serdar Mustafa Paşanın Kethüdası Mustafa Kethüda, kalenin sol tarafında sırasıyla Rumeli askerleri, Karaman Beylerbeyisi Hasan Paşa, Rum Beylerbeyisi Behram Paşa, Zulkadriyye Beylerbeyisi Mustafa Paşa ve Kıbrıs Beylerbeyisi Muzaffer Paşa bulunmaktadır. Kalenin kuzey tarafı boş olduğu için Kastamonu Sancakbeyi Sinan Bey ile Lala Mustafa Paşanın oğlu Mehmed Bey de gece gündüz dolaşıp koruma sağlamaktaydı (Pîrî, s. 41; Zîrekî, *Tarih-i Kıbrıs*, Haz. Münevver Durmuşoğlu, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1965, s. 60).

¹⁰⁹ Pîrî, s. 44-45; Paruta ve Calepio, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 67, 113-114.

¹¹⁰ Paruta ve Calepio, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 64, 114, 116.

¹¹¹ A. C. Gazioğlu, s. 76.

¹¹² Özellikle bkz. Pîrî, s. 46; Zîrekî, s. 68-70.

ortalarında¹¹⁴ deniz kenarındaki Arsenal burcunun dibine açtığı lağımı barut doldurup sabah namazından sonra patlatmış ve sur duvarının yarıdan fazlasının çökmesine sebep olmuştu¹¹⁵. Canbulad Bey ve askerleri, patlamadan sonra düşmanda meydana gelen korku ve telaştan da yararlanarak kaleye hücum ettiler. Rodos Beyi Arap Ahmed Bey de 40 parça kadirga ile denizden saldırıya destek verdi. Gün doğumundan akşama kadar devam eden çarpışmalarda galip gelirse de önlerine çıkan sur, bir öncekinden daha sağlam olduğu için geriye mevzilerine çekilmek zorunda kaldı¹¹⁶.

Canbulad Beyin bu başarısına rağmen bir sonuç alınamaması üzerine, Serdar Lala Mustafa Paşa, tekrar divanı toplayıp durumu görüştü. Saldırıların bir yerden değil aynı anda tüm mevzilerden yapılmasına ve özellikle Ak ve Kara kulelerin alınmasına karar verilen bu divan görüşmesinde, Lala Mustafa Paşanın ilk olarak Canbulad Beyin lağımı patlatıp düşman ile olan çatışmasından övgüyle bahsetmesi¹¹⁷, Canbulad Beyin yaptığı işin öneminin vurgulanması açısından dikkat çekicidir. Sonraki günlerde Mu-

¹¹³ Pîrî, s. 46-47; Zîrekî, s. 69-70, 77; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 133-134; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 338-339.

¹¹⁴ Kâtip Çelebi, Zîrekî ve Mehmed bin Mehmed, Canbulad Beyin lağımı muhasaranın 33. günü patlattığını belirtmekle birlikte farklı tarihler verirler. Nitekim Kâtip Çelebi'ye göre bu olay 3 Muharrem/28 Mayıs, Mehmed bin Mehmed ile Zîrekî'ye göre ise 23 Muharrem/17 Haziranda meydana gelmiştir (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 134; Zîrekî, s. 68; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 338). Ancak Kâtip Çelebi, tarih konusunda yanlışlık yapmış olmalıdır. Nitekim Çelebi, muhasaranın 20 Zilhicce 978/15 Mayıs 1571'de başladığını belirtir (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 133) ki, bu durumda muhasaranın 33. günü, Mehmed bin Mehmed'in verdiği 23 Muharrem'e denk gelmektedir. Bunun yanında muhasara sırasında kalede bulunan Angelo Calepio ise lağımın patlamasını ve o gün yaşanan çatışmayı 21 Haziran olarak tarihlendirmiştir (*Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 118.)

¹¹⁵ 4 Cemâziyelâhir 979/24 Ekim 1571 tarihli Mağusa kalesinin tamirine ait bir hükümde de, Canbulad Beyin lağımı patlatıp kale burcuna verdirdiği hasar vurgulanmıştır: "...Mağusa hisârının ta'mirinde ihtimâm üzere olup etrâfın ihâta idüp gereği gibi hıfz olunup ve Canbulad dâme izzuhû ile muhâsara üdüğü kulenin bir tarafı deryâyâ lâhık olup [lağıma] ateş virüldükde yire değin târ-mâr olup ..." (BOA, MD, nr. 16, s. 71, hkm. 145).

¹¹⁶ Kâtip Çelebi, değerlerinden farklı olarak patlamada burcun tamamının yıkıldığını ve çarpışmaların öğle vaktine kadar sürdüğünü belirtir (*Tuhfetü'l-kibâr*, s. 134). Öte yandan Paruta, kale surlarının çok sağlam, kullanılan barutun da çok olduğundan patlamanın şiddetiyle şehrin deprem olmuş gibi sallandığını ve çatışmaların beş saatte fazla sürdüğünü; Calepio da, Paruta'nın verdiği bilgilere ek olarak, patlama sonrasındaki çatışmalarda Türklere 600 kişinin öldüğünü, müdafilerde de toplam 100 kişi ölü ve yaralının olduğunu aktarır (*Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 68, 118-119).

¹¹⁷ Pîrî, s. 48; Arif Dede, *Kıbrıs Tarihçesi*, yay. H. Fedai, Ankara 1997, s. 107-108.

zaffer Paşa ile Anadolu Beylerbeyisi İskender Paşa da kendi metrislerinden hareketle benzer lağımları patlatmışlarsa da yine bir sonuç alınamadı. Devam eden şiddetli çarpışmalar, hücumlar ve toprak sürülerek yapılan yürüyüşler sonrasında Mağusa kalesi, 1 Ağustos 1571'de fethedilebilmiştir¹¹⁸.

Timar tevcih hükümlerine bakılırsa Canbulad Bey, Kıbrıs seferine oğulları Cafer, Haydar, Zeynel, Cebele sancakbeyi olan Habip, Balis sancakbeyi olan Hüseyin ve torunu Hasan (Ömer'in oğlu) ile birlikte katılmış, sefer sonrasında ibtidâdan timar veya çeşitli miktarlarda terakki almışlardı. Mağusa muhasarasında yer alan Haydar ve Zeynel ile torunu Hasan'ın dirlikleri bulunmadığından muhasaradaki hizmetleri sebebiyle Haydar'a 12.000, Zeynel'e 10.000 ve Hasan'a da 6.100 akçalık ibtidâdan timar verildi¹¹⁹. Küçük oğlu olan Cafer, sadece Lefkoşa kalesinin muhasarasında bulunup yararlılığından dolayı Kilis sancağındaki 11.200 akçalık tımarına 8.800 akça terakki aldı¹²⁰. Lefkoşa ile birlikte Mağusa kalesinin muhasarasına katılan Habip ile Hüseyin'e de hizmetlerinden dolağı 30.000'er akça terakki verilmişti. Babaları Canbulad Beyin terakkisi ise 50.000 akçadır¹²¹.

Lefkoşa'nın fethinde olduğu gibi Mağusa kalesinin fethi sonrasında da Canbulad Bey, muhasaraya katılan adamları ve askerleri için çok sayıda terakki ve ibtidâdan timar talebinde bulunmuş ve bu istekleri uygun görülmüştür. Bu kayıtlardan Canbulad Beyin Arsenal burcunda patlattığı lağımın dışında da muhasarada aktif rol aldığı ve özellikle ilk günlerdeki top atışı sırasında Venedikli kale müdafilerinin fırsat buldukça gerçekleştirdikleri hurûc harekâtına karşı çatışmaya katıldığı ve "hendek kazma" hizmetinde bulunduğu, fetihden sonra da kale hendeğindeki toprağın boşaltılmasında gece-gündüz çalıştığı anlaşılmaktadır¹²². Yine belgelere bakı-

¹¹⁸ A. C. Gazioğlu, s. 82-83.

¹¹⁹ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 195, 15 Safer 981/16 Haziran 1573; s. 197, 198, 9 Şaban 982/24 Kasım 1574, 21 Cemâziyelevvel 982/8 Eylül 1574; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 34, s. 312, 17 Cemâziyelâhir 979/6 Kasım 1571.

¹²⁰ BOA, *MD*, nr. 11, s. 13, hkm. 100, 20 Cemâziyelevvel 978/20 Ekim 1570.

¹²¹ BOA, *MD*, nr. 16, s. 233, hkm. 423, 10 Ramazan 979/26 Ocak 1572.

¹²² BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 38, s. 277, 27 Rebiülâhir 980/6 Eylül 1572; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 135, 22 Ramazan 981/15 Ocak 1574. Mağusa muhasarası sırasında Osmanlı askerinin hendek kazıp toprak sürmesi ve fetihden sonra da hendekteki toprağın boşaltılması hakkında Pîrî Efendi geniş bilgi verir (s. 47 vd). Bu konuda ayrıca bkz. Paruta, *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 62.

lırsa, bunların bir kısmı Lefkoşa kalesinin fethinde olduğu gibi “*garip yiğitlere*” ait ibtidâdan timar kayıtlarıdır¹²³.

Ölümü ve Türbesi Meselesi

Bugün Mağusa kalesini gezenler, kalenin güneydoğusunda Canbulad Beyin türbesi ve müzesi ile karşılaşır¹²⁴. Türbe hakkında bilgi veren eserlerin tamamına yakını, Canbulad Beyin Mağusa çatışmaları sırasında kahramanca çarpışıp şehit düştüğünü ve buraya defnedilerek üzerine türbe yapıldığını kaydederler¹²⁵. Bazen türbe ile ilgili anlatımlarda hadiseye olağanüstü bir hava verilmiştir. Bu anlatımlarda, Venediklilerin çark denilen bir aletle Mağusa kalesine saldıranları doğradığı, Canbulad Beyin ise açılan lağımlardan bizzat hücumla geçtiğinde bindiği atın başının bu çarkın ağzına girip çarkı tıkadığı için arkadaşlarına yol açtığı, kendisinin burada şehit düştüğü ve sonuçta Mağusa kalesinin Türklere teslim olduğu iddia edilir¹²⁶.

Ancak efsanede anlatılanın ve türbe hakkında verilen bilgilerin aksine Canbulad Bey, Mağusa fethi sırasında şehit düşmemiştir. Muhasara hakkında bilgi veren Osmanlı kaynakları¹²⁷, şehit düşen beyleri kaydederlerken Canbulad Beyin adını belirtmezler. Yine Venedikli bir rahip olan ve kale muhasarasını günü gününe ayrıntılı olarak aktaran Angelo Calepio

¹²³ Örnek olmak üzere bkz. BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 34, s. 312-351.

¹²⁴ Kıbrıs'ın fethi sırasında, Venediklilerin mühimmat deposunu koruyan Mağusa kalesinin güneydoğu ucundaki büyük yuvarlak burç, Türk topçularının şiddetle hücum ettikleri yer olmuştur. Muhasara sırasında tahrip olan bu burç, fetihten sonra onarılıp, içi bir türbeye dönüştürülmüş ve Canbulad Beyin adı verilmiştir. Türbe 1968 yılında yeniden onarılarak müze haline getirildi (Semavi Eyice, “Canbulad Bey türbesi”, *DİA*, VII, 143; Aygün Ülgen, “Gazimağusa'daki Türk mimarisi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 1 (İstanbul 2000) s. 180; A. C. Gazioğlu, *Aynı eser*, s. 37).

¹²⁵ S. Eyice, *Aynı mad.*, s. 143; A. Ülgen, *Aynı makale*, s. 180; Cevdet Çağdaş, *Resim ve Kitabelerle Kıbrıs'ta Türk Dönemi Eserleri*, Lefkoşa 1965, s. 45; Abdüsselam Ulucam, “Kıbrıs'taki Türk eserlerinin mimari özellikleri”, *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991)'na Sunulan Bildiriler*, Ankara 1993, s. 182; H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1977, s. 204; İ. Hakkı Konyalı, *Aynı eser*, s. 459, 461. Nazım Beratlı'nın türbe hakkındaki makalesi [“Bu mezarda kim yatıyor”, *Kıbrıslı*, sayı 51 (Lefkoşa 1999), s. 36-39], başlığının haklı bir sorgulama olmasının ötesinde türbede kimin yattığını tespit değil, Canbulad Bey ile Sultan II. Selim'in şahsına yönelik alaycı bir üslup ile hakaret dolu (özellikle s. 39) gayri ciddi bir yazıdır.

¹²⁶ C. Çağdaş, *Aynı eser*, s. 45. Benzer bir anlatım kesikbaş efsanesinde de kendini gösterir. Bkz. yukarıda, dipnot 4. Bu efsanenin bir eleştirisi için bkz. İ. Hakkı Konyalı, *Aynı eser*, s. 478.

¹²⁷ Zirekî, s. 75; Selânikî, I, s. 80; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 134.

da Canbulad Beyi, fetih sonrasında hayatta kalan beyler arasında verir¹²⁸. Bunların ötesinde, Canbulad Beye Kıbrıs seferindeki hizmetleri dolayısıyla verilen terakki ve Mağusa kalesinin fethinden yaklaşık 3 yıl sonra, 10 Receb 982/26 Ekim 1574 tarihinde Kilis sancakbeyliği görevini oğlu Cafer'e bıraktığına dair ruznamçe kaydı¹²⁹ ile üzerinde mal-i mîrî olan Hacı Nasır'ın teftişi için görevlendirildiğine dair 28 Zilkade 982/11 Mart 1575 tarihli mühimme hükmü¹³⁰, kendisinin fetih sonrasında hayatta olduğuna dair başka bir delil aramaya ihtiyaç göstermeyecek kadar önemlidir.

Canbulad Beyin ne zaman ve nerede vefat ettiğini tam olarak tespit edemedik¹³¹. Ancak, Habip Beyin Kilis sancakbeyliği sırasında biraderi Hüseyin ile aralarının açılması ve 1582 yılında sancakbeyliği konusunda yarışa girmelerine bakılırsa, baba otoritesinin eksik olduğu bu yıllarda Canbulad Beyin hayatta olmadığı düşünülebilir. Nitekim, 9 Cemâziyelevvel 990/1 Haziran 1582 tarihli bir ruznamçe kaydından, Canbulad Beyin 1582 Haziranı'ndan önce vefat ettiği anlaşılmaktadır. Hüseyin Beyin, Habip Beyi Osmanlı yönetimine şikayet ettiği mektubunda biraderinin babalarının sözünü dinlemediğini belirtirken "... babamız hayâtda iken mezbûr Habîb dâme izzehû zâlim olmağla babamız redd eyleyüp ..." şeklindeki ifadesinden¹³² Canbulad Beyin 1582 yılında hayatta olmadığına hükmedilebilir. Canbulad Bey, 1575 ile 1582 yılları arasında vefat etmiş olmalıdır.

Bugün Kilis'te, Canbulad Bey Türbesi olarak anılan bir türbe vardır. Türbe hakkında bilgi veren araştırmacılar, türbeyi Canbulad Beyin inşa ettirdiğini ispat etmekle birlikte, Canbulad Beyin Mağusa'nın fethi sırasında şehit düşüp oraya gömüldüğüne inandıklarından, kendisinin Kilis'teki türbesinde metfun olmadığını ileri sürmüşlerdir¹³³. Oysa, Kıbrıs'ın

¹²⁸ *Excerpta Cypria'dan Mağusa Yazıları*, s. 131.

¹²⁹ BOA, MD, nr. 16, s. 233, hkm. 423, 10 Ramazan 979/26 Ocak 1572; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 203, 25 Şevvâl 982/7 Şubat 1575.

¹³⁰ BOA, MZD, nr. 2, s. 154, hkm. 430.

¹³¹ Canbulad Beyin 1572 yılında Kilis'te vefat ettiği zikredilmiş (*Sicill-i Osmanî*, II, 67; P. Rondon, *Aynı mad.*, s. 443; M. C. Ş. Tekindağ, *Aynı mad.*, s. 22; M. İlgürel, *Aynı mad.*, s. 145) ise de oğlu Cafer Beyin Kilis sancakbeyi olduğu 1574 yılında kendisinin hayatta olduğu anlaşılmaktadır (BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 203, 25 Şevvâl 982/7 Şubat 1575). Mustafa Âlî'nin h. 1007 (m.1598-1599) olarak bildirdiği (*Künhül-ahbâr*, vrk. 386a) ölüm tarihi ise yukarıda açıklandığı gibi çok geç bir tarihtir.

¹³² BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 65, s. 222-225, 9 Cemâziyelevvel 990/1 Haziran 1582.

¹³³ İ. Hakkı Konyalı, *Aynı eser*, s. 459, 461, 477-478; Abdülkadir Dündar, *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 1999, s. 23-24.

fethi sırasında şehit düşmeyip 1574 yılında Kilis'te emekliye ayrıldığını ortaya koyduğumuz Canbulad Beyin, ölümü sonrasında kendi inşa ettirdiği türbeye gömülmemesi için hiçbir sebep yoktur. Nitekim, türbede asılı duran bir levhadaki yazıda da Hami ismindeki bir şair bunu vurgulamaktadır¹³⁴.

Kilis'teki İmar Faaliyetleri

Canbulad Bey, bölge güvenliğine katkıları, Cezayir ve Kıbrıs seferlerindeki hizmetleri yanında Kilis'in imarında da önemli rol oynamıştır. Kilis'te cami, medrese, türbe, hamamlar, bedesten, hanlar, kervansaraylar, dükkânlar, şadırvan ve su yolu gibi birçok tarihî eser inşa ettirmiştir. Şehirdeki bu yapılanmayı bize en iyi aktaran ifadeler, 996/1588 tarihli Kilis Sancağı Tahrir Defteri'ndeki kanunnamede yer alır. Bu kanunnamenin giriş kısmında, 1517 yıllarında bir köy olan ve resm-i çift, bennak ve mücerred vergilerini ödeyen köylülerin, 1588 yılındaki bu tahrirden sonra adı geçen vergileri ödemeyecekleri ve Kilis'in artık kasaba olarak kaydedildiği belirtilirken, Canbulad Beyin Kilis'teki imar faaliyetleri de özlü bir şekilde açıklanmıştır¹³⁵. Canbulad Beyin bu vakıf eserleri, araştırılıp ortaya konulduğu¹³⁶ için burada tekrar üzerinde durulmayacaktır.

Çocukları ve Canbulad Bey Sonrası

Künhü'l-ahbâr'da, Canbulad Beyin 7 erkek çocuğunun bulunduğu belirtilir¹³⁷. Ancak, arşiv kayıtlarından Canbulad Beyin en az 10 erkek çocuğunun olduğunu tespit ettik. Çok sayıdaki timar, zeamet ve sancak tevcih kaydı, çocuklarının ne zaman dünyaya geldiklerini açıklamamakla

¹³⁴ “Zair anlatayım kimdir olan bunda defin, Canbulad hazretidir bâni-yi âsâr-ı behîn ...”. Bu levhadaki yazının tam metni için bkz. İ. Hakkı Konyalı, *Aynı eser*, s. 478.

¹³⁵ “... nefs-i Kilis'te buldan akdem bir yerde cuma kılınup cüz'î yer olup defter-i atikte karye kayd olunmağla resm-i bennâk ve mücerredâtı alını gelirdi. Hâlâ bu kulların (Hüseyin bey) pederi Canbulad Bey bendeleri livâ-i mezbûr tasarruf ederken câmi' ve tekye ve üç hammâm ve iki kârbansaray ve bezzâzistan ve iki yerde bazar yapıp ma'mûr imeyle hâlâ altı yerde cuma kılınup kasaba olmağın ...” (Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, İstanbul 1994, VIII, 366).

¹³⁶ Canbulad Beyin Kilis'te inşa ettirdiği eserler hakkında bkz. Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, İstanbul 1933, s. 20-23, 61-62; İ. Hakkı Konyalı, *Aynı eser*, s. 145-149, 403-423, 477-481, 549-557; A. Dünder, *Aynı eser*, s. 8-70, 318-335, 403-404.

¹³⁷ *Künhü'l-ahbâr*, vrk. 386a. Şeref Han ise, Canbulad Beyin hayatta kalan erkek çocuklarının sayısını 10 olarak verir (*Şerefnâme*, s. 253) ki rakam olarak tespitlerimize uygundur. Ancak, bizim Canbulad Beyin çocuğu olduğunu tahmin ettiğimiz Alihan, *Şerefnâme*'de kayıtlı değil iken, Şeref Han'ın Canbulad Beyin çocuğu olarak gösterdiği Gazanfer (*Şerefnâme*, s. 432) hakkında ise herhangi bir kayda rastlayamadık.

birlikte yaş farklarını ortaya koymamıza ve küçük-büyük şeklinde bir sıralama yapmamıza yardımcı olacak niteliktedir¹³⁸. Yine bu belgelerden hareketle, çocuklarının görevlerini, Canbulad Beyden sonra yerine kimin sancakbeyi olduğunu ve ölümünün hemen sonrasında aile üyelerinin son durumlarını da ortaya koyabilmekteyiz.

Tespitlerimize göre, Canbulad Beyin oğulları muhtemel yaş sırasına göre Habip, Ömer, Ahmed, Abdullah, Hüseyin, Cafer, Haydar, Hızır ve Zeynel adlarını taşır. Bu kişilerin Canbulad Beyin çocukları olduğuna dair çok sayıda arşiv kaydı mevcuttur¹³⁹. Bu isimlere ek olarak Alihan adlı bir çocuğunun daha olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Beyin Kilis sancakbeyliğine tayini ile ilgili bir ruznamçe kaydında, Kilis alaybeyisi Canbulad-oglu Ömer Beyin emekliliğinden sonra bu göreve getirilen Alihan için “karındaş” kelimesi kullanılmıştır¹⁴⁰. Ancak, arşiv çalışmamızda Alihan ile ilgili başka bir kayda rastlayamadık¹⁴¹.

Timar ve zeamet tevcih tarihleri ile miktarlarından hareketle Ömer ile Habip'in, Canbulad Beyin en büyük çocukları olduğu söylenebilir¹⁴². Habip Beyin, kardeşlerinden çok önce 1550 yılında, 10.000 akçalık timar tasarruf edip¹⁴³ 1560 yılından önce de dirliğinin zeamete yükseldiği, 11 Cemâziyelevvel 967/13 Şubat 1560 tarihinde ise 22.000 akçalık zeamete mutasarrıf olduğu görülür¹⁴⁴. 1563 Mayısından önce Kilis alaybeyliği görevinde bulunan ve 18 Ramazan 970/11 Mayıs 1563 tarihinde Cebele sancakbeyliğine tayin edilen Habip Bey¹⁴⁵, babası ile birlikte katıldığı Kıbrıs

¹³⁸ Sancakbeyi çocuklarının tasarruf ettikleri timar/zeamet miktarları ile yaşları arasında bir paralelliğin olduğuna dair bkz. Timar Kanunnameleri: A. Akgündüz, *Aynı eser*, III, 134; IV, 567. Celalzâde Kanunnamesi (Sancakbeyi Oğulları Kanunu): A. Akgündüz, *Aynı eser*, VII, 250.

¹³⁹ Bu belgelerde, adı geçen kişilerin Canbulad Beyin çocukları olduğu net bir şekilde belirtilmiştir. “*Sabıka Kilis sancakbeyi olup tekâ'üd iden Canbulad Beyin oğlu olan müşâri'n-ileyh Cafer Beye ...*” (BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 203, 25 Şevvâl 982/7 Şubat 1575), “*... iş bu Hasan Kilis sancakbeyi Canbulad Beyin oğlu olup 33.000 akça zeâmeti ile Kilis alaybeyisi olan Ömer'in sulbi oğlu olup ...*” (BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 34, s. 312, 19 Cemâziyelâhir 979/8 Kasım 1571).

¹⁴⁰ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 65, s. 223, 9 Cemâziyelevvel 990/1 Haziran 1582.

¹⁴¹ Şeref Han'ın verdiği şecerede Alihan yer almaz (*Şerefnâme*, s. 253).

¹⁴² Şeref Han da Habip Beyi, Canbulad Beyin büyük çocukları arasında gösterir (*Aynı eser*, s. 253).

¹⁴³ BOA, *TD*, nr. 271, s. 88.

¹⁴⁴ BOA, *MD*, nr. 4, s. 26, hkm. 241.

¹⁴⁵ BOA, *MAD*, nr. 563, s. 155.

seferine kadar muhtemelen aralıksız bu görevde kalmıştır¹⁴⁶. Daha sonradan Cebele yanında Nablus, Balis ve Selemiye sancakbeyliği görevlerinde de bulunan¹⁴⁷ Habip Beye, kardeşi Cafer Beyin vefatı üzerine 5 Zilkade 986/2 Şubat 1579 tarihinde Kilis sancakbeyliği tevcih edilmiştir¹⁴⁸. 16 Cemâziyelevvel 990/8 Haziran 1582 tarihinde Hüseyin Beyin Kilis sancakbeyi olmasına kadar da bu görevi sürdürmüştür¹⁴⁹.

Habip Bey ile aynı yaşlarda olduğunu tahmin ettiğimiz Ömer Bey de, biraderi gibi 1550 yılında 10.000 akçalık timar tasarruf etmektedir¹⁵⁰. 8 Rebiülâhir 967/7 Ocak 1560 tarihinden önce 12.000 akça olan timarına, bu tarihte 3.000 akça terakki almıştır¹⁵¹. 22 Rebiülâhir 967/21 Ocak 1560 tarihinde, Canbulad Beye ait olan terakkiden 5.000 akçalık kısmının kendi isteği ile oğlu Ömer'e verilmesi sonucu, dirliği 20.000 akçaya yükselerek zeamet olmuştur¹⁵². Ömer Beyin, 18 Ramazan 970/11 Mayıs 1563 tarihinde Kilis alaybeyliğinden ayrılıp Cebele sancakbeyi olan kardeşi Habip Beyin¹⁵³ yerine Temmuz 1564'den önce bu göreve tayin olunduğu ve tespit edebildiğimize göre de en az 1574 yılı başlarına kadar bu görevde kaldığı anlaşılmaktadır¹⁵⁴. Ömer Bey, 1579 yılında vefat etmiştir¹⁵⁵.

¹⁴⁶ BOA, MD, nr. 6, s. 536, hkm. 1165, 16 Şevvâl 972/17 Mayıs 1565.

¹⁴⁷ BOA, KK, *Ahkâm Defteri*, nr. 67, s. 753, 29 Receb 980/4 Aralık 1572; BOA, KK, nr. 262, s. 59-60.

¹⁴⁸ BOA, KK, nr. 262, s. 59.

¹⁴⁹ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 65, s. 222-225.

¹⁵⁰ BOA, TD, nr. 271, s. 62.

¹⁵¹ "Haleb beylerbeyisi mektûb gönderüp Canbulad Beyin oğullarından onikibin akça timârı olan Ömer ve onbin akça timârı olan Ahmed ve dokuzbinüçyüz akça timârı olan Ahmed ve yedibin akça timârı olan Hüseyin ber-vech-i yarar şecâ'at şî'âr akrân ve emsâlinde mümtaz alet-ı harbde ve sipâhlikde kâmilü'l-ayâr kullaridur deyu inâyet ricâsına arz itmeğin üçerbin akça terakki buyuruldu." (BOA, MD, nr. 4, s. 7, hkm. 53).

¹⁵² "Canbulad Bey mektûb gönderüp kendüye inâyet olunan terakkiden beşbin akçası onbeşbin akça timâra mutasarrıf olan oğlu Ömer'e virilüp timârı zeâmet olmasın ricâ üdüğün bildürmeğin buyuruldu." (BOA, MD, nr. 4, s. 16, hkm. 145).

¹⁵³ BOA, MAD, nr. 563, s. 155.

¹⁵⁴ Görevde olduğuyla ilgili bkz. BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 22, s. 157, 13 Ramazan 974/24 Mart 1567; BOA, TD, nr. 544, s. 82; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 34, s. 312, 17 Cemâziyelâhir 979/6 Kasım 1571; s. 306, 17 Şevvâl 979/3 Mart 1572; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 39, 4 Zilkade 981/25 Şubat 1574; s. 192, 14 Zilkade 981/7 Mart 1574.

¹⁵⁵ İ. Hakkı Konyalı, Kilis'teki Canbulad Bey Türbesi yakınlarında Ömer Beyin iki parçaya ayrılmış mezar taşını bulup fotoğraflayarak okumuştur (*Aynı eser*, s. 479).

Canbulad Beyin diğer bir çocuğu Ahmed ise 8 Rebiülâhir 967/7 Ocak 1560 tarihinden önce 10.000 akçalık timar tasarruf ederken bu tarihte 3.000 akça terakki almıştır¹⁵⁶. II. Selim döneminde (1566-1574) zeamete sahip olan¹⁵⁷ ve 17 Cemâziyelevvel 986/22 Temmuz 1578'den önce Halep defter kethüdalığı görevinde bulunan Ahmed Bey, bu tarihte Balis sancakbeyliğine tayin edilip 28 Safer 990/24 Mart 1582 yılına kadar bu görevde kalmıştır¹⁵⁸. Tespitlerimize göre Ahmed Bey, 22 Cemâziyelâhir 995/30 Mayıs 1587 tarihinden önce Selemiyeye sancakbeyi iken söz konusu bu tarihte Hama sancakbeyliğine tayin edilmiştir¹⁵⁹.

Muhtemelen Ahmed Beyin bir küçüğü olan Abdullah da, 8 Rebiülâhir 967/7 Ocak 1560 tarihinden önce 9.300 akçalık timar tasarruf ederken bu tarihte 3.000 akça terakki almıştır¹⁶⁰. 1 Receb 979/19 Kasım 1571 tarihinden önce 20.600 akçalık zeamet tasarruf ettiği¹⁶¹ anlaşılan Abdullah Bey, 15 Safer 982/1 Haziran 1574 tarihinde 101.937 akçalık gelir ile Halep vilayeti defter kethüdalığına tayin olunmuştur¹⁶².

Diğer bir çocuğu Hüseyin de 8 Rebiülâhir 967/7 Ocak 1560 tarihinden önce 7.000 akça timar tasarruf etmekteydi. Bu tarihte 3.000 akça terakki almıştır¹⁶³. 25 Şubat 1567 tarihinden önce Halep zü'emâsı arasında yer alan ve bu tarihte 200.000 akçalık hasları ile Balis sancakbeyi olan Hüseyin Beyin¹⁶⁴, birkaç kez bu görevden alınsa da Kilis sancakbeyi olmasından hemen önce azledilinceye kadar Balis sancakbeyliği görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır¹⁶⁵. Hüseyin Bey, biraderi Habip Beyin yerine 16

¹⁵⁶ BOA, *MD*, nr. 4, s. 7, hkm. 53.

¹⁵⁷ BOA, *TD*, nr. 544, s. 155.

¹⁵⁸ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 65, s. 304; BOA, *KK*, nr. 262, s. 60.

¹⁵⁹ BOA, *KK*, nr. 262, s. 72.

¹⁶⁰ BOA, *MD*, nr. 4, s. 7, hkm. 53.

¹⁶¹ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 38, s. 278, 10 Şaban 980/16 Aralık 1572; BOA, *MAD*, nr. 563, s. 163.

¹⁶² BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 138-139, 192-193, 25 Safer 982/16 Haziran 1574; BOA, *MAD*, nr. 563, s. 163.

¹⁶³ BOA, *MD*, nr. 4, s. 7, hkm. 53, 8 Rebiülâhir 967/7 Ocak 1560.

¹⁶⁴ BOA, *MAD*, nr. 563, s. 163; BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 22, s. 155-156, 7 Ramazan 974/18 Mart 1567.

¹⁶⁵ BOA, *MAD*, nr. 563, s. 163; BOA, *KK*, nr. 262, s. 60; BOA, *MD*, nr. 14, s. 460, hkm. 650, 22 Cemâziyelevvel 978/22 Ekim 1570; BOA, *MD*, nr. 15, s. 257, hkm. 2159, 4 Şaban 979/22 Aralık 1571; BOA, *KK*, nr. 262, s. 60; BOA, *MD*, nr. 31, s. 275, hkm. 610, 2 Receb 985/15 Eylül 1577.

Cemâziyelevvel 990/8 Haziran 1582 tarihinde Kilis sancakbeyliği görevine tayin edilmiştir¹⁶⁶.

Canbulad Beyin küçük çocuklarından olan Cafer Beyin, 26 Ramazan 971/8 Mayıs 1564 tarihinden itibaren 7.000 akça olarak tasarruf ettiği timarı¹⁶⁷, Kıbrıs adasının fethi öncesinde 11.200 akçaya yükselmiştir. Babasıyla birlikte Lefkoşa kalesinin muhasarasına katıldığından 8.000 akçalık terakki alarak dirliği 20.000 akça ile zeamet olmuştur¹⁶⁸. Diğer kardeşlerinin aksine Kilis'ten ayrılmayıp babasının yanında kalan Cafer Bey, babasının emekliye ayrılmasıyla 10 Receb 982/26 Ekim 1574 tarihinde Kilis sancakbeyliğine tayin edilmiş ve 1579 yılındaki vefatına¹⁶⁹ kadar bu görevde kalmıştır¹⁷⁰.

Canbulad Beyin küçük oğullarından Haydar'ın, Kıbrıs adasının fethine kadar henüz dirlik tasarruf etmediği anlaşılmaktadır. Babasıyla birlikte katıldığı Kıbrıs seferinde gösterdiği yararlılık sebebiyle kendisine 12.000 akça ibtidâdan timar tevcih edilmiştir¹⁷¹. Diğer küçük oğulları Zeynel ve Hızır hakkında bildiklerimiz de birkaç timar ve zeamet kaydıyla sınırlıdır. Zeynel Bey, kardeşi Haydar gibi babasıyla birlikte Kıbrıs seferine katılmış olup hizmetlerinden dolayı kendisine 10.000 akça ibtidâdan timar verilmiştir¹⁷². 19 Ramazan 982/2 Ocak 1575 tarihinde 10.000 akça timar tevcih edilen¹⁷³ Hızır Beyin ise 998/1589-1590 yılında 52.500 akçalık zeamet tasarruf ettiği anlaşılmaktadır¹⁷⁴.

Yukarıda görüldüğü gibi, kendisi Kilis'te sancakbeyi iken Kilis dışında Nablus, Balis, Selemiye, Hama ve Cebele sancakbeylikleri ile Halep vilayeti defter kethüdalığı ve Kilis alaybeyliğine çocuklarını tayin etti-

¹⁶⁶ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 65, s. 222-225, 16 Cemâziyelevvel 990/8 Haziran 1582; BOA, *MAD*, nr. 543, s. 50.

¹⁶⁷ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 22, s. 159, 17 Ramazan 974/28 Mart 1567.

¹⁶⁸ BOA, *MD*, nr. 11, s. 13, hkm. 100, 20 Cemâziyelevvel 978/20 Ekim 1570.

¹⁶⁹ Şeref Han, Cafer Beyin bir sefer sırasında attan düşerek öldüğünü, ancak Hüseyin Beye muhalif aile üyelerinin Cafer Beyin Hüseyin Bey tarafından öldürüldüğünü iddia ettiklerini aktarır (*Şerefnâme*, s. 254, 256).

¹⁷⁰ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 203-204, 25 Şevvâl 982/7 Şubat 1575; BOA, *KK*, nr. 262, s. 59, 60; BOA, *MZD*, nr. 3, s. 31, hkm. 87, 19 Zilhicce 984/9 Mart 1577; BOA, *MD*, nr. 32, s. 174, hkm. 344, 25 Ramazan 986/1 Haziran 1578.

¹⁷¹ BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 39, s. 195, 15 Safer 981/16 Haziran 1573; s. 197, 9 Şaban 982/24 Kasım 1574.

¹⁷² *Aym defter*, s. 198, 21 Cemâziyelevvel 982/8 Eylül 1574.

¹⁷³ *Aym defter*, s. 199.

¹⁷⁴ BOA, *MAD*, nr. 563, s. 30.

ren¹⁷⁵; akrabalarını da çeşitli görevlere yerleştiren Canbulad Beyin, Kilis ve çevresinde güçlü bir kadro oluşturup diğer aileler üzerinde hâkimiyet kurduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetimi ve bürokrasisi tarafından kabul gören¹⁷⁶, Cezayir ve Kıbrıs seferlerinde önemli başarılar kazanan Canbulad Bey, 1574 yılı sonlarında emekliliğe ayrılarak yerine sanılanın aksine Hüseyin Bey değil 10 Receb 982/26 Ekim 1574 tarihinde en küçük çocuklarından Cafer Bey tayin edilmiştir. Cafer Bey Cebele, Nablus, Balis ve Selemiye sancakbeyliklerinde bulunan biraderleri Habip ve Hüseyin'e göre hem yaşça daha küçük ve hem de daha tecrübesizdir. Kendisinin Kilis sancakbeyliğine tayin edildiği 1574'lü yıllarda, babası Canbulad Beyin yaşlı olduğu, ancak küçük ve kardeşlerine göre daha tecrübesiz Cafer'in sancağa getirilmesi sebebiyle de ailede ve sancakta hâlâ söz sahibi bulunduğu tahmin edilebilir. Nitekim Canbulad Bey, emekliye ayrıldıktan sonra, üzerinde mal-i mîrî bulunan Kilis sancağından Hacı Nasır'ın teftişi için Sancakbeyi Cafer Bey değil kendisi görevlendirilmiştir¹⁷⁷.

Cafer Bey, vefat ettiği 1579 yılına kadar Kilis sancakbeyliği görevinde kalmış, yerine 5 Zilkade 986/2 Şubat 1579 tarihinde Habip Bey tayin edilmiştir. Habip Bey ise biraderi Hüseyin Beyin faaliyetleri sebebiyle daha fazla görevini sürdüremediğinden, 16 Cemâziyelevvel 990/8 Haziran 1582 tarihinde sancağın başına Hüseyin Bey getirilmiştir. Ancak bu tayin sürecinin oldukça sancılı geçtiği, Kilis ve çevresinin iki kardeşin çekişmesine sahne olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Bey, Habip Beyin Kilis sancakbeyliği sırasında merkeze müracaatla biraderinin reayaya zulmettiğini, mal-ı mîrînin zarar görmesine sebep olduğunu, Tiflis seferine gitmediğini, Lazkiye kalesinin toplarını sattığını ve eşkıyanın faaliyetlerine izin verdiğini ileri sürüp sancağın kendisine verilmesini talep etmişti. Osmanlı yönetimi, iki kardeş arasındaki bu çekişmede Hüseyin Beyi destekleyip kendisini 8 Haziran 1582 tarihinde sancağın başına getirmekle kalmadı, Hüseyin Beyin ailede ve sancakta tek otorite olması için Habip Beyi Yanbolu'ya sancakbeyi olarak gönderdi. Bu idarî değişiklikten yaklaşık iki

¹⁷⁵ Canbulad Beyin, oğlu Hüseyin Beye Balis sancakbeyliğinin tayini için merkeze yazdığı mektup ve ileri sürdüğü sebepler hakkında bkz. BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 22, s. 155-156, 7 Ramazan 974/18 Mart 1567.

¹⁷⁶ Nitekim, birçok timar ve zeamet tevcih ya da terakki kaydında, ilgili kişinin Canbulad Beyin akrabası olduğu vurgulanmıştır. Örnek olmak üzere bkz. BOA, *Timar Ruznamçe Defteri*, nr. 22, s. 174, 182, 26 Ramazan 974/6 Nisan 1567.

¹⁷⁷ BOA, *MZD*, nr. 2, s. 154, hkm. 430, 28 Zilkade 982/11 Mart 1575.

hafta sonra, Halep beylerbeyisine hitaben yazılan bir hükümdede¹⁷⁸, sancaktaki idarî değişiklik, sebepleriyle özetlenip Habip Beyin ev ve adamlarıyla Kilis'ten çıkarılıp bir daha sancak dahiline sokulmaması emredilerek Hüseyin Bey rakipsiz hâle getirildi¹⁷⁹.

Kısa sürede bölgedeki nüfuzunu genişleten Hüseyin Bey, Çağala-zade Sinan Paşanın İran serdarı olarak görevlendirilmesi üzerine azledilen Nasuh Paşanın yerine Halep valiliğine tayin edildi. Ancak Hüseyin Paşa Urmiye gölü savaşı (1605) sonrasında, zamanında savaşa katılmaması sebebiyle Çağala-zade Sinan Paşa tarafından Van'da idam edildi¹⁸⁰. Bu tarihten sonra gerek devletin Kuzey Suriye bölgesine yönelik politikaları ve gerekse ailenin devlete bakışı değişikliğe uğramış, Canbulad Beyin sağlığında devlete karşı gösterilen itaat yerini isyana bırakmıştır ki, ailenin bundan sonrası farklı bir çalışmaya konu teşkil etmektedir.

S o n u ç

Aileye adını veren Canbulad Beyin menşei hakkında bilinenler az olduğu gibi mevcut bilgiler de birbiriyle örtüşmez. Bununla birlikte bütün kaynaklar, babasının Kasım Bey olduğu konusunda birleşir. Canbulad Bey muhtemelen Kanunî zamanında saraya müteferrika olarak alınıp bir müddet burada yetiştirilmiş, önce Ma'arra daha sonra da 2 Aralık 1548 yılında Kilis sancakbeyliğine tayin edilmiştir. Bu tayinden 26 Ekim 1574 yılın-

¹⁷⁸ BOA, MD, nr. 44, s. 86, 157, 29 Cemâziyelevvel 990/21 Haziran 1582.

¹⁷⁹ Hüseyin Bey ile kardeşleri arasındaki çekişmenin bu olay ile sona ermediği anlaşılmaktadır. Nitekim, h. 1005 (m.1596-1597) yılında kardeşlerinin şikayetleri ve reyayı kıskırtmaları sonucunda kısa süreli de olsa Hüseyin Bey yerine Süleyman Bey, Kilis sancakbeyliğine tayin edilmiştir (*Selânikî*, I, 689; *Hülâsâtü'l-âsâr*, II, 84).

¹⁸⁰ Hüseyin Paşa ve sonrası hakkında bkz. *Kitab-ı ahbârü'l-â'yân*, s. 123-132; *Hülâsâtü'l-âsâr*, II, 84-85; III, 135-140; Ş. Tekindağ, *Aynı mad.*, s. 22-23; M. İlgürel, *Aynı mad.*, s. 144-145; Abdul-karım Rafeq, "The revolt of Ali Pasha Janbulad (1605-1607) in the contemporary Arabic sources and its significance", *VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)'ne Sunulan Bildiriler*, Ankara 1983, III, 1515-1534; Barnadette Schenk, *Kemal Canbulat. Das Arabisch-İslamische Erbe und die Rolle der Druzen in Seiner Konzeption der Libanesischen Geschichte*, Berlin 1994 [Kitab hakkında bkz. Kemal Beydilli, "Barnadette Schenk, *Kemal Canbulat. Das Arabisch-İslamische Erbe und die Rolle der Druzen in Seiner Konzeption der Libanesischen Geschichte*, (Kemal Canbulat, Arap-İslâm Mirası ve Lübnan Tarihinin Kavrayışında Dürzilerin Rolü) Berlin 1994", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1995, XV, 321-322]; Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, İstanbul 1999, s. 196-198, 216-218, 222-226. Özellikle Kuzey Suriye'nin sosyal ve ekonomik yapısı, Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik siyaseti, Canbuladoğlu Hüseyin Paşa dönemi ile Ali Paşanın isyanı titizlikle araştırılıp ortaya konulmuştur (W. J. Griswold, *Aynı eser*, s. 47-126).

daki emekliliğine kadar Kilis sancakbeyliği görevini ocaklık şeklinde 26 yıl kesintisiz olarak sürdürmüştür.

Canbulad Beyin çok yönlü, teşkilâtçı, güven verici ve imar faaliyetlerine önem veren bir şahsiyeti olduğu görülür. Bir yandan sancağı Kilis ve çevresinde sık sık ihlâl edilen asayiş, dönemin vekayi-namelerinde ve arşiv kayıtlarında kendinden söz ettirecek bir şekilde başarıyla sağlayıp merkezî idarenin askerî ve malî alandaki isteklerini yerine getirirken; öte yandan da katıldığı seferlerde büyük yararlılık göstermiştir. Örneğin Cezayir seferinde, önce gemi yapımında emin ve nâzır olmuş; sonra da kapudan olarak 6.000 kişilik bölge askeri ve 2.000 kişilik yeniçeriye alarak Fırat nehrinden savaş bölgesi Basra'ya inip adalarda Araplara karşı savaşmıştır. Ada muhasaralarındaki başarısı Kıbrıs seferinde de kendini gösterir. Özellikle Mağusa kalesinin kuşatılması sırasında kalenin en müstahkem burçlarından biri olan deniz kenarındaki Arsenal burcunda savaşmış, patlattığı lağım bir anlamda Mağusa'nın fethinin başlangıcı olmuştur.

Canbulad Bey, teşkilâtçı kişiliğinin bir sonucu olarak bölgeye yönelik politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında etkin bir konumdadır. Kendi sancağı Kilis'in yanı sıra, çocuklarının sancakbeyi olduğu Nablus, Balis, Selemiye, Hama ve Cebele sancaklarının yönetimindeki söz sahipliği çeşitli alanlarda ve özellikle bölgedeki yerel güçler üzerinde ona kuvvet vermiştir. Bu nüfuzun oluşmasında Osmanlı yönetiminin müsamahasının olduğu ve yöneticilerin bu durumu bölgenin merkezî idareye bağlılığında bir araç olarak gördüğünü de göz ardı etmemek gerekir.

Bugün Kilis'i gezenler, Canbulad Beyin imar konusundaki duyarlı kişiliğinin eserleriyle de karşılaşır. Kilis sancağı kanunnamesinde de belirtildiği gibi önceleri bir köy olan Kilis, onun zamanında vakıf eserleri, ticareti, nüfusu ve idarî konumdaki yeri sebebiyle bir şehir hâline gelmiştir. İmaratinin en önemli binası olan ve kendi adıyla anılan camii, sanat tarihinin övgü dolu özelliklerini bir arada barındırır. O, camiin dışında medrese, türbe, hamamlar, bedesten, hanlar, kervansaraylar, şadırvan ve su yolları gibi Kilis'teki bir çok eserin de banisidir.

“A XVITH CENTURY OTTOMAN PROVINCIAL RULER AS THE FOUNDER OF A
NEW DYNASTY: TJANBULAD BEY”

Abstract

Tjanbulad Bey was appointed as Kilis Sancakbeyi on December 2, 1548 through Odjaklik system. There he worked for 26 years, installing security in the region, tracing bandits, and controlling transportation of State money. At the same

time he also joined Algeria (Ulyanoglu) during his expeditions to Cyprus, especially during the conquest of Magusa Castle he was a great deal of help. On the other hand he was the founder of many vakif buildings in Kilis. After his retirement, Tjafer Bey, one of his ten sons, was appointed to his post. However, on his appointment, death, number of children, his successor, there is no efficient amount of knowledge. This studies aims at completing and filling in some gaps on the subject.

Keywords

Tjanbulad, Tjanbuladogullari, Kilis, Algeria (Ulyanoglu), Cyprus expedition

